

بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران

معاونت اقتصادی

مدیریت کل اقتصادی

آمارهای مالی دولت

(۱۳۷۹-۱۳۹۵)

اداره حسابهای اقتصادی

دی ماه ۱۳۹۸

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران

معاونت اقتصادی

مدیریت کل اقتصادی

اداره حساب‌های اقتصادی

آمارهای مالی دولت

(۱۳۷۹-۱۳۹۵)

دی ماه ۱۳۹۸

بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران

آمارهای مالی دولت (۱۳۷۹-۱۳۹۵)

تهیه و تنظیم: اداره حساب‌های اقتصادی

نشانی: تهران، بلوار میرداماد، شماره ۱۹۸

صندوق پستی: ۷۱۷۷-۱۵۸۷۵

تلفن: ۲۲۲۵۷۱۵۲

نمابر: ۲۲۲۵۷۱۹۹

نشانی پایگاه اطلاع‌رسانی بانک مرکزی: www.cbi.ir

فهرست مطالب

صفحه

۱- مقدمه.....	۱
۲- سیر تحول و روند تاریخی نظام آمارهای مالی دولت.....	۱
۳- هدف دستورالعمل آمارهای مالی دولت.....	۲
۴- پوشش نظام GFS.....	۳
۵- دولت.....	۳
۵-۱- بخش دولت عمومی.....	۴
۵-۱-۱- زیر بخش های دولت عمومی.....	۵
۶- چارچوب تحلیلی.....	۶
۷- درآمد.....	۸
۸- هزینه.....	۹
۸-۱- طبقه بندی اقتصادی هزینه.....	۹
۸-۲- طبقه بندی هزینه بر حسب وظیفه.....	۱۱
۹- دارایی ها.....	۱۲
۱۰- بدهی ها.....	۱۳
۱۱- دادوستد دارایی های غیرمالی.....	۱۳
۱۲- دادوستد دارایی های مالی و تعهدات.....	۱۴
۱۳- طبقه بندی دارایی های مالی و تعهدات.....	۱۵
۱۴- آمارهای مالی دولت در ایران.....	۱۷
۱۵- طبقه بندی وظایف دولت.....	۲۳
۱۶- مقایسه آمارهای مالی دولت جمهوری اسلامی ایران با کشورهای منتخب.....	۲۶
۱۷- خلاصه و نتیجه گیری.....	۳۱
منابع و مأخذ.....	۳۳
واژه نامه.....	۳۴

فهرست جداول

صفحه

- جدول ۱- سهم اجزای درآمد ۱۳۷۹-۱۳۹۵ (درصد)..... ۱۹
- جدول ۲- سهم اجزای هزینه ۱۳۷۹-۱۳۹۵ (درصد)..... ۲۱
- جدول ۳- سهم اجزای هزینه بر حسب وظیفه ۱۳۷۹-۱۳۹۵ (درصد)..... ۲۵
- جدول ۴- مقایسه میانگین سهم اجزای درآمد با کشورهای نفتی (درصد)..... ۲۷
- جدول ۵- مقایسه میانگین سهم اجزای هزینه با کشورهای نفتی (درصد)..... ۲۸
- جدول ۶- مقایسه میانگین سهم اجزای درآمد ۱۳۷۹-۱۳۹۵ (درصد)..... ۲۹
- جدول ۷- مقایسه میانگین سهم اجزای هزینه با کشورهای منتخب (درصد)..... ۳۰
- جدول ۸- مقایسه میانگین سهم هزینه بر حسب وظیفه با کشورهای منتخب (درصد)..... ۳۱

آمار و اطلاعات به عنوان یکی از اساسی‌ترین عوامل تصمیم‌گیری و سیاست‌گذاری است که وضعیت گذشته، حال و مسیر آینده را در قالب اعداد و ارقام نشان می‌دهد. بنابراین برای دستیابی به نتیجه بهینه در سیاست‌گذاری‌های کلان، وجود آمارهای با کیفیت امری ضروری تلقی می‌شود.

یکی از مهم‌ترین آمارهای مورد نیاز سیاست‌گذاران، آمارهای مالی دولت^۱ می‌باشد. آمارهای مالی دولت، کلید تجزیه و تحلیل امور مالی است که هم در توسعه و نظارت بر برنامه‌های مالی صحیح و هم در امر نظارت بر سیاست‌های اقتصادی نقش حیاتی دارند. تجربیاتی که طی بحران‌های مالی به ویژه بحران مالی اخیر به دست آمده‌اند، اهمیت کشف زود هنگام سرچشمه‌های آسیب‌پذیری و اتخاذ به موقع اقدامات اصلاحی را نشان می‌دهند. به همین دلیل صندوق بین‌المللی پول^۲ دستورالعمل‌هایی را به منظور استخراج و انتشار آمارهای مالی دولت (GFS) ارائه می‌کند که هرچند سال یکبار با توجه به تغییرات آماری مورد نیاز، به روزرسانی می‌شود. این دستورالعمل، یک نظام هماهنگ بین‌المللی برای گزارش‌گیری فعالیت‌های مالی و بودجه‌ای دولت است که توسط صندوق بین‌المللی پول برای تمام کشورهای دنیا پیشنهاد شده است. اداره حسابهای اقتصادی بانک مرکزی نیز در راستای تهیه آمارهای مالی دولت اقدام به جمع‌آوری و گردآوری اطلاعات و آمار مورد نیاز از وزارتخانه‌ها و سازمان‌های ذیربط کرده است. دستورالعمل مورد استفاده در این گزارش، دستورالعمل ۲۰۰۱ (GFSM۲۰۰۱) می‌باشد که سازگار با نظام حسابهای ملی ۱۹۹۳ (SNA۱۹۹۳) است.

۲- سیر تحول و روند تاریخی نظام آمارهای مالی دولت

دستورالعمل استاندارد نظام آمارهای مالی دولت، در بررسی روند تاریخی و سیر تکامل تدریجی خویش شامل سه مرحله ویرایش تکمیلی است. اولین نسخه نظام آمارهای مالی دولت (GFSM۱۹۸۶) توسط صندوق بین‌المللی پول در سال ۱۹۸۶ به جامعه جهانی ارائه شد. دومین ویرایش دستورالعمل استاندارد آمارهای مالی دولت پانزده سال بعد و سازگار و هماهنگ با چارچوب نظام استاندارد حسابهای ملی (SNA۱۹۹۳) در سال ۲۰۰۱ انتشار یافت. آخرین ویرایش نظام آمارهای مالی دولت (GFSM۲۰۱۴) نیز پس از گذشت سیزده سال از نسخه قبلی آن و با ارائه چارچوب و ساختاری سازگار با نظام استاندارد حسابهای ملی (SNA ۲۰۰۸) و سایر نسخه‌های جدید نظام های آماری همچون نظام آمارهای پولی و نظام آمار تراز پرداخت‌های خارجی توسط صندوق بین‌المللی پول در سال ۲۰۱۴ منتشر گردید. لازم به ذکر است که اداره

¹ Government Finance Statistics (GFS)

² International Monetary Fund (IMF)

حسابهای اقتصادی بانک مرکزی در نظر دارد در برنامه‌های آتی خود و پس از تهیه و تدوین نظام جدید حسابهای ملی ۲۰۰۸ نظام آمارهای مالی دولت را نیز مطابق با آن به نسخه جدید سال ۲۰۱۴ ارتقاء دهد.

۳- هدف دستورالعمل آمارهای مالی دولت

ویرایش دوم دستورالعمل نظام آمارهای مالی دولت (GFSM۲۰۰۱)، نظام آماری تخصصی اقتصاد کلان را تشریح می‌کند که برای حمایت از تحلیل‌های مالی طراحی شده است. در این دستورالعمل، اصول اقتصادی و حسابداری به منظور گردآوری و استفاده از آمارها تدارک دیده شده و رهنمودی برای ارائه آمارهای بودجه‌ای در چارچوب تحلیلی است که شامل اقلام ترازکننده مناسب نیز می‌باشد.

هدف اصلی از ارائه این دستورالعمل، تهیه چارچوب جامع مفهومی و حسابداری مناسب برای تحلیل و ارزیابی سیاست مالی، به خصوص عملکرد کل بخش دولت و در سطح وسیع‌تر، بخش عمومی هر کشور است. تحلیل‌گران مالیه عمومی به طور سنتی از آمارهای مالی دولت برای تجزیه و تحلیل اندازه بخش عمومی و سهم آن در تقاضای کل اقتصاد، سرمایه‌گذاری و پس‌انداز و اثر سیاست مالی بر اقتصاد استفاده کرده‌اند. همچنین وضعیت پولی و بدهی کشور، بار مالیاتی، وضعیت تامین اجتماعی را با استفاده از این آمار مورد بررسی قرار می‌دهند. افزون بر آن، تحلیل‌گران در بیان اثربخشی مخارج بر فقرزدایی، استقرار سیاست‌های مالی، خالص بدهی، خالص ثروت و مطالبات احتمالی بر عهده دولت، از جمله تعهدات مستمری بازنشستگی تامین اجتماعی، به آمارهای مالی دولت مراجعه می‌نمایند.

استفاده دیگر نظام GFS تولید اطلاعات خلاصه شده از موقعیت مالی و عملکرد کلی بخش عمومی دولت به شکل یک دسته اقلام نظیر تراز خالص فعالیت، خالص وام‌دهی/ وام‌گیری و تغییر خالص دارایی است. این نوع اقلام ترازنامه‌ای در چارچوب یک حسابداری جامع نظیر GFS ارائه می‌شود.

برای دستیابی به اهداف تحلیلی، اغلب به جای استفاده از آمار بخش دولت عمومی از آمار بخش عمومی استفاده می‌شود. شرکت‌های عمومی مالی و غیرمالی می‌توانند سیاست‌های مالی دولت را از روش‌های مختلف تحقق بخشند و تجزیه و تحلیل فعالیت‌های مالی، اغلب به جای استفاده از آمار داد و ستدهای ویژه، نیازمند آمار کلیه فعالیت‌ها است. حتی زمانی که آمارها فقط برای بخش دولت عمومی گردآوری می‌شوند، برخی از اطلاعات شرکت‌های عمومی برای انعکاس سطح و تغییر حقوق صاحبان سهام آنها که توسط واحدهای بخش دولت عمومی اداره می‌شوند مورد نیاز است.

مفاهیم، طبقه‌بندی‌ها و تعاریف پایه‌ای مورد استفاده در این دستورالعمل، به اصول اقتصادی و استدلال‌هایی بستگی دارد که از نظر جهانی معتبر است. بنابراین، نظام آمارهای مالی دولت برای اقتصاد کلیه کشورها

صرف نظر از ساختار نهادی یا قانونی آن کشور، تجربه عملی تکوین نظام آماری، نظام حسابداری مالی دولت یا میزان مالکیت عمومی دستگاه‌های مستقل سودآور، قابل استفاده است.

ویرایش کنونی دستور العمل GFS، معیارهای شناخته شده بین‌المللی را به منظور گردآوری آمارهای مورد نیاز برای تجزیه و تحلیل‌های مالی که توسط دستورالعمل GFS سال ۱۹۸۶ پایه‌گذاری شده است، به هنگام می‌کند. معیارهای تجدید نظر شده با دیگر معیارهای نظام‌های آماری اقتصاد کلان نظیر SNA ۱۹۹۳ هماهنگ شده‌اند تا تجزیه و تحلیل‌های سازگاری را ارائه دهند.

۴- پوشش نظام GFS

دولت یک کشور، از دستگاه‌های عمومی و حوزه‌های مربوط به آن تشکیل می‌شود. این بخش‌ها، واحدهای مستقلی هستند که طی یک فرآیند سیاسی پدید می‌آیند و دارای قدرت قانون‌گذاری، قضاوت و اجرایی در محدوده داخلی خود می‌باشند. وظایف اصلی دولت در حوزه اقتصاد عبارت است از:

۱. برعهده گرفتن مسئولیت تهیه کالا و خدمات برای جامعه، در چارچوب غیربازاری که در حوزه اقتصاد به مصرف جمعی یا فردی می‌رسند
۲. توزیع مجدد درآمد و ثروت از طریق پرداخت‌های انتقالی

نظام آمارهای مالی دولت (GFS) در اصل تمام واحدهای مستقلی را که به طور اساسی بر سیاست‌های مالی اثر می‌گذارد، پوشش می‌دهد. سیاست‌های مالی به طور معمول، از طریق دستگاه‌های مستقلی نظیر وزارتخانه‌ها اعمال می‌شود. علاوه بر دستگاه‌های مستقل، بنگاه‌های تحت مالکیت یا کنترل دولت که عمدتاً مشغول عملیات بازرگانی هستند نیز می‌توانند سیاست‌های بودجه‌ای را اعمال کنند. به عبارت دیگر پوشش نظام GFS، کل بخش دولت که شامل کلیه واحدهای نهادی می‌شود که درگیر عملیات غیربازاری هستند و همچنین بخش عمومی (با توجه به تاثیر شرکت‌های عمومی بر سیاست بودجه‌ای) را شامل می‌شود. بخش عمومی شامل تمامی واحدهای کل بخش دولت به اضافه شرکت‌های عمومی است. شرکت‌های عمومی شامل شرکت‌های عمومی مالی و شرکت‌های عمومی غیرمالی است.

۵- دولت

واحدهای دولتی، نوع منحصر بفرد موجودیت حقوقی هستند که از طریق فرآیند سیاسی ایجاد می‌شوند و دارای اختیارات قانون‌گذاری، قضایی یا اجرایی بر سایر واحدهای نهادی در یک منطقه مشخص هستند. وظیفه اصلی دولت به عنوان یک واحد نهادی، فراهم کردن کالاها و ارائه خدمات برای جامعه (به طور

جمعی) و برای خانوارها (به طور فردی) از طریق مالیات‌ها و کسب سایر درآمدها و همچنین توزیع مجدد درآمد و ثروت از طریق ابزار کمک‌های انتقالی و اشتغال به تولیدات غیر بازاری است.

به طور کلی مباحث زیر را در مورد واحد نهادی دولت می‌توان ذکر کرد:

الف) دولت معمولاً از طریق جمع‌آوری مالیات یا دریافت کمک‌های اجباری از سایر واحدهای نهادی، اختیار افزایش وجوه مالی را دارد. همچنین دولت باید برای تحقق اهداف حکومتی خود، اختیار خرج کردن بخشی از منابع مالی خود یا تمام آن را داشته و قادر به قرض کردن به حساب خود نیز باشد.

ب) واحدهای دولتی، سه گروه هزینه‌نهایی به شرح زیر ایجاد می‌کنند:

- گروه اول، عبارت است از هزینه‌های واقعی یا برآورده شده تامین رایگان خدمات جمعی برای کل جامعه. خدماتی نظیر امور عمومی، دفاع، اجرای قانون، بهداشت عمومی و غیره که به علت ماهیت غیربازاری آن‌ها، باید توسط دولت ارائه شود.
- گروه دوم، هزینه تهیه کالاها و ارائه خدمات رایگان یا به قیمت نازل (غیراقتصادی) است که برای خانوارها به طور فردی فراهم می‌شود. این هزینه‌ها برای تحقق اهداف سیاسی یا اجتماعی دولت صرف می‌شود.
- گروه سوم، کمک‌ها و انتقالات پرداختی به سایر واحدهای نهادی به ویژه خانوارها است که با هدف توزیع مجدد درآمد و ثروت انجام می‌گیرد.

۱-۵- بخش دولت عمومی

بخش دولت عمومی شامل کلیه واحدهای دولتی و موسسات غیرانتفاعی غیربازاری است که تامین مالی و کنترل آن عمدتاً از طرف واحدهای دولتی صورت می‌گیرد. موسسات غیرانتفاعی غیربازاری که عمدتاً از طرف دولت تامین مالی و کنترل می‌شوند، از نظر قانونی واحدهای مستقل غیردولتی هستند، اما فرض می‌شود که سیاست‌های دولت را به اجرا درمی‌آورند. واحد دولتی زمانی می‌تواند یک موسسه غیرانتفاعی غیربازاری را کنترل کند که قادر به تعیین برنامه یا سیاست‌های کلی آن باشد. واحد دولتی با انتصاب مدیران موسسات غیرانتفاعی یا با استفاده از ابزارهای مالی می‌تواند سیاست یا برنامه‌های آن را تعیین نماید.

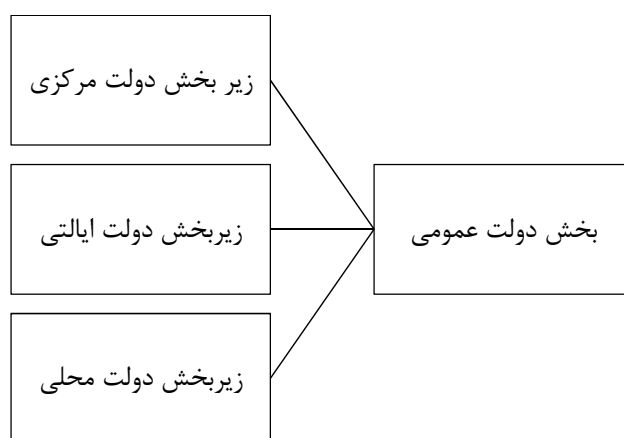
بخش دولت عمومی، شرکت‌ها یا شبه شرکت‌های عمومی را دربرنمی‌گیرد. زمانی که یک واحد، قسمتی یا تمام محصول خود را می‌فروشد، طبقه‌بندی آن به عنوان یک واحد دولتی یا شرکت عمومی یا شبه شرکت دشوار است. به طور کلی مبنای تصمیم‌گیری این است که آیا واحد مورد نظر ستانده خود را به قیمت بازاری

می‌فروشد یا خیر. هر واحدی که تمام یا بیشتر ستانده خود را به قیمت‌های بازاری به فروش می‌رساند شرکت یا شبه شرکت است و کلیه واحدهای دیگر واحدهای دولتی می‌باشند.

۱-۱-۵- زیر بخش‌های دولت عمومی

ممکن است با توجه به ترتیبات قانونی و اداری کشور، بیش از یک سطح دولتی وجود داشته باشد که آمارهای هر سطح بایستی جمع‌آوری شوند. نظام آمارهای مالی دولت برای سه سطح از دولت تهیه شده است: مرکزی، (ایالتی، استانی) یا (منطقه‌ای و محلی). همه کشورها از هر سه سطح دولتی برخوردار نیستند. در برخی تنها دولت مرکزی، یا یک دولت مرکزی و یک سطح پایین‌تر وجود دارد. علاوه بر سطوح دولتی ممکن است وجود صندوق‌های تامین اجتماعی و نقش آنها در سیاست بودجه‌ای، مستلزم جمع‌آوری آمار برای صندوق‌های تامین اجتماعی به صورت یک زیربخش جداگانه از بخش دولت باشد. در نمودار زیر به طور خلاصه طبقه‌بندی زیر بخش‌های دولت عمومی مشاهده می‌شود.

هریک از زیربخش‌های بالا، شامل صندوق‌های تامین اجتماعی نیز می‌شود.

علاوه بر زیربخش‌هایی که بر پایه سطح دولت و وجود صندوق‌های تامین اجتماعی قرار دارد، می‌توان برای هر یک از سطوح دولت، بسته به اینکه واحدها از طریق بودجه قانونی در آن سطح از دولت تامین مالی می‌شوند یا از طریق منابع فرابودجه‌ای^۳، زیربخشی را ایجاد کرد. طبقه‌بندی جداگانه این واحدها به دلیل منابع مختلف تامین مالی آنها و اشتباهات مختلف در عملیات آنها از نظر تحلیلی مطلوب است.

³. Extra budgetary

۶- چارچوب تحلیلی

نظام آمارهای مالی دولت (GFS) ابزاری کمی برای کمک به تحلیل‌های مالی است. ستانده آماری این نظام به منظور تحلیل موثر سیاست بودجه‌ای، باید موجب سهولت در شناسایی، اندازه‌گیری، نظارت و برآورد اثر سیاست‌های اقتصادی دولت بر اقتصاد و سایر فعالیت‌ها نظیر ثبات این سیاست‌ها و فعالیت‌ها شود.

چارچوب آماری نظام آمارهای مالی دولت برای دستیابی به اهداف تحلیلی باید اطلاعاتی ایجاد کند که نخست، با سایر نظام‌های آماری اقتصاد کلان (حساب‌های ملی، تراز پرداخت‌ها و آمارهای پولی و مالی) ارتباط نزدیکی داشته باشد و دوم آنکه، تحلیل‌گر بتواند بر اساس آن معقول بودن کاربرد امور مالی کل بخش دولت برای سایر سازمان‌ها را در گستره اقتصاد ارزیابی نماید.

هسته چارچوب تحلیلی، مجموعه‌ای از چهار صورت وضعیت مالی است. سه نوع صورت وضعیت برای نشان دادن کلیه تغییرات ذخایر ناشی از جریان‌ها تلفیق شده است. این صورت وضعیت‌ها عبارتند از: (۱) صورت وضعیت عملیات دولت، (۲) صورت وضعیت سایر جریان‌های اقتصادی و (۳) ترازنامه.

صورت وضعیت عملیات دولت، خلاصه‌ای از دادوستدهای بخش دولت در یک دوره حسابداری معین است. اساساً، دادوستدها تغییرات ذخایر ناشی از تعامل دوجانبه بین واحدهای نهادی نظیر فروش کالاها و خدمات توسط یک واحد و خرید آن توسط واحد دیگر را ارائه می‌نماید.

صورت وضعیت سایر جریان‌های اقتصادی تغییر در ذخایر دارایی‌ها، تعهدات و ارزش ویژه ناشی از منابع به جز دادوستدها را نشان می‌دهد. تغییرات ذخایر ناشی از حوادثی نظیر کشف دارایی‌های جدید (مثلاً ذخایر معدنی) و یا افت کیفی یک دارایی به خاطر ضایعه زیست محیطی، فرسایش خاک و تخریب جنگل، نمونه‌هایی از سایر جریان‌های اقتصادی می‌باشند.

در ترازنامه ذخایر دارایی‌ها، تعهدات و ارزش ویژه کل بخش دولت در انتهای هر دوره حسابداری ثبت می‌شود.

آخرین صورت وضعیت مربوط به صورت وضعیت منابع و مصارف وجوه نقد می‌باشد که ورودی‌ها و خروجی‌های نقدی را با استفاده از طبقه‌بندی مشابه با صورت وضعیت عملیات دولت ثبت می‌کند.

دو نوع تراز تحلیلی مهم از صورت وضعیت عملیات دولت بدست می‌آید. درآمد منهای هزینه با خالص تراز عملیاتی برابر است. با کسر خالص تحصیل دارایی‌های غیرمالی از خالص تراز عملیاتی، خالص وام‌دهی (+) / وام‌گیری (-) از آن ناشی می‌شود که با خالص نتیجه دادوستد دارایی‌ها و تعهدات مالی برابر می‌باشد.

خالص تراز عملیاتی معیار فشرده‌ای از ثبات عملیات جاری دولت است و با مفهوم پس‌انداز به اضافه خالص انتقالات سرمایه‌ای دریافته‌ی در حسابداری ملی قابل مقایسه است.

صورت وضعیت عملیات دولت

معاملات اثرگذار بر ارزش ویژه:
درآمد
مالیات‌ها
حق بیمه‌های اجتماعی
کمک‌های بلاعوض
سایر درآمدها
هزینه
جبران خدمات کارکنان
استفاده از کالاها و خدمات
مصرف سرمایه ثابت
بهره
پارانه‌ها
کمک‌های بلاعوض
مزایای اجتماعی
سایر هزینه‌ها
خالص / ناخالص تراز عملیاتی
دادوستد در دارایی‌های غیرمالی:
خالص تحصیل دارایی‌های غیرمالی
دارایی‌های ثابت
تغییر در موجودی انبار
اشیاء گرانبها
دارایی‌های تولید نشده
خالص وام‌دهی / وام‌گیری
دادوستد در دارایی‌های مالی و تعهدات
تحصیل خالص دارایی‌های مالی
داخلی
خارجی
خالص ایجاد بدهی
داخلی
خارجی

خالص وام‌دهی (+) / وام‌گیری (-) معیاری برای نشان دادن دامنه‌ای است که در آن منابع مالی دولت در اختیار سایر بخش‌های اقتصاد قرار می‌گیرد یا منابع مالی ایجاد شده از سوی سایر بخش‌ها مورد استفاده قرار می‌گیرد. از این‌رو می‌توان آن را به عنوان شاخص اثرگذاری مالی فعالیت دولت بر بقیه اقتصاد تلقی کرد که با مفهوم خالص وام‌دهی / وام‌گیری در نظام حسابهای ملی (SNA)، در محدوده‌ای که دولت طرح بازنشستگی غیرمستمر کارمندان را ارائه می‌دهد، متفاوت است. ارزش حال تعهدات پرداختی بابت مزایای بازنشستگی در نظام آمارهای مالی دولت به عنوان بدهی شناخته می‌شود در حالیکه در نظام حسابهای ملی (SNA) چنین نیست.

۷- درآمد

کلیه دادوستدهایی که موجب افزایش ارزش ویژه کل بخش دولت گردند، به عنوان درآمد طبقه‌بندی می‌شوند. دولت‌ها سه نوع درآمد عمده از عملیات مالی خود کسب می‌کنند که عبارتند از: مالیات‌ها، حق بیمه‌های اجتماعی و سایر درآمدها. برای بسیاری از دولت‌ها، به درآمدهایی که از این محل حاصل می‌شود کمک‌های بلاعوض نیز اضافه می‌گردد. به عبارت دیگر طبقه‌بندی درآمدی در نظام آمارهای مالی دولت به صورت زیر است:

۱. مالیات‌ها
۲. حق بیمه‌های اجتماعی
۳. کمک‌های بلاعوض
۴. سایر درآمدها

مالیات‌ها انتقالات اجباری هستند که کل بخش دولت آن را دریافت می‌کند. آن‌ها شامل عوایدی هستند که به وضوح بیش از هزینه ارائه خدمات می‌باشند. به طور کلی، درآمدهای مالیاتی سه ویژگی عمده دارند: اول اجباری بودن، دوم یک‌جانبه بودن و سوم پرداخت به بخش دولتی.

برخی انتقالات اجباری خاص نظیر جریمه‌ها، غرامت‌ها و بیشتر حق بیمه‌های تامین اجتماعی جزء درآمدهای مالیاتی محسوب نمی‌شوند. مالیات بر درآمد، مالیات بر کالاها و خدمات، مالیات بر ارزش افزوده و... از جمله درآمدهای مالیاتی دولت می‌باشند.

حق بیمه‌های اجتماعی شامل دریافت‌های طرح‌های بیمه اجتماعی کارفرمایی است که مزایای بازنشستگی ارائه می‌کنند. حق بیمه‌های اجتماعی می‌توانند اجباری یا اختیاری باشند و ممکن است از طرف کارکنان، کارفرمایان به نفع کارکنان، افراد خود اشتغال یا افراد بیکار پرداخت شوند.

کمک‌های بلاعوض، انتقالات اختیاری دریافت شده از سایر دولت‌ها یا سازمان‌های بین‌المللی است. آن‌ها کمک‌های درآمدی از منابع خود دولت‌ها هستند. این کمک‌ها می‌توانند به صورت نقدی یا غیرنقدی دریافت شوند. کمک‌هایی که دولت‌های خارجی به کشور مورد نظر انجام می‌دهند در این زیربخش قرار می‌گیرند.

سایر اقلام درآمدی شامل کلیه دادوستدهای درآمدی است که به عنوان مالیات، حق بیمه‌های اجتماعی یا کمک‌های بلاعوض طبقه‌بندی نشده‌اند. اقلام عمده عبارتند از فروش کالاها و خدمات، بهره و سایر درآمدهای دارایی، انتقالات اختیاری نقدی یا غیر نقدی به‌جز کمک‌های بلاعوض، جریمه‌ها و غرامت‌ها.

۸- هزینه

کلیه دادوستدهایی که ارزش ویژه کل بخش دولت را کاهش می‌دهند، به عنوان هزینه طبقه‌بندی می‌شوند. دولت دو وظیفه عمده اقتصادی بر عهده دارد که عبارتند از تهیه کالاها و خدمات خاص برای جامعه در چارچوب غیربازاری، و توزیع مجدد درآمد و ثروت از طریق ابزار پرداخت‌های انتقالی. این وظایف عمدتاً از طریق دادوستدهای هزینه‌ای صورت می‌گیرد که در نظام آمارهای مالی دولت به دو روش طبقه‌بندی می‌شوند: (الف) طبقه‌بندی اقتصادی و (ب) طبقه‌بندی بر حسب وظیفه.

۸-۱- طبقه‌بندی اقتصادی هزینه

طبقه‌بندی اقتصادی هزینه در هشت طبقه اصلی به شرح زیر انجام می‌شود:

۱. جبران خدمات کارکنان

پاداش نقدی یا غیرنقدی است که در قبال کار کارکنان به آن‌ها پرداخت می‌شود. جبران خدمات کارکنان علاوه بر دستمزد و حقوق، شامل حق بیمه‌های اجتماعی پرداختی واحد دولتی برای کارکنان خود نیز می‌شود. حقوق و دستمزد نقدی شامل پرداخت‌های نقدی به کارکنان در قبال خدمات آن‌ها قبل از کسر مالیات‌های قانونی و حق بیمه‌های تامین اجتماعی سهم کارمند است. حقوق و دستمزد غیرنقدی شامل پرداخت‌های غیرنقدی به کارکنان در قبال خدمات آن‌ها است. نمونه‌هایی از حقوق و دستمزد غیرنقدی عبارتند از غذای مصرفی در محل کار یا ماموریت، خدمات مسکن یا سایر اقامت‌گاه‌هایی که بتوانند مورد استفاده کلیه اعضای خانواده کارمند قرار بگیرند، تسهیلات ورزشی، تفریحی و غیره می‌باشند. حق بیمه‌های اجتماعی، پرداخت‌های واقعی یا احتسابی هستند که از سوی واحدهای دولتی به طرح‌های بیمه اجتماعی برای استفاده کارکنان آن‌ها از مزایای اجتماعی از جمله حقوق بازنشستگی و سایر مزایای بازنشستگی تعلق می‌گیرد.

۲. استفاده از کالاها و خدمات

مجموع ارزش کالاها و خدمات خریداری شده از طرف بخش دولت برای استفاده در فرآیند تولید یا فروش مجدد منهای تغییرات موجودی انبار این نوع کالاها و خدمات است. کالاها و خدمات خریداری شده با هدف پرداخت‌های انتقالی کمکی به خانوارها یا به عنوان کمک‌های بلاعوض بدون آنکه در فرآیند تولید به مصرف برسند از این تعریف مستثنی هستند. در این زمینه نکاتی وجود دارد که باید در نظر داشت. کالاهایی که به عنوان دارایی‌های ثابت یا اشیاء گرانبها یا برای تشکیل سرمایه به حساب خود تحصیل می‌شوند، تحت عنوان تحصیل دارایی ثابت یا اشیاء گرانبها طبقه‌بندی می‌شوند. همچنین کالاهایی که برای افزایش موجودی ذخایر راهبردی یا مواد و تجهیزات تحصیل می‌شوند، به عنوان تغییر در موجودی انبار که نوعی از تحصیل دارایی‌های غیرمالی است، طبقه‌بندی می‌شوند. کالاها و خدمات مورد استفاده به عنوان جبران خدمات غیرنقدی کارکنان، تحت عنوان جبران خدمات کارکنان طبقه‌بندی می‌شود.

۳. مصرف سرمایه ثابت

مصرف سرمایه ثابت، به معنی کاهش ارزش دارایی‌های ثابت تحت تملک یا مورد استفاده یک واحد دولتی به خاطر خرابی فیزیکی، کهنگی طبیعی یا خسارت تصادفی متعارف طی یک دوره حسابداری است. مصرف سرمایه ثابت بر حسب متوسط قیمت‌های دوره مورد نظر ارزشیابی می‌شود. مصرف سرمایه ثابت همچنین شامل کاهش ارزش دارایی‌های ثابت که ناشی از تخریب در زمان جنگ، بلایای طبیعی و سایر رویدادهای استثنایی است، می‌شود.

۴. بهره

بهره از طرف واحدهایی پرداخت می‌شود که انواع معینی از تعهدات نظیر سپرده‌ها، اوراق بهادار به‌جز سهام، وام‌ها و حساب‌های پرداختی را تقبل می‌کنند. این تعهدات زمانی ایجاد می‌شود که یک واحد دولتی، سرمایه‌هایی را از واحد دیگر استقراض می‌کند. بهره هزینه‌ای است که واحد دولتی بدهکار در قبال استفاده از اصل سرمایه متحمل می‌شود.

۵. یارانه‌ها

یارانه‌ها، پرداخت‌های جاری بلاعوض واحدهای دولتی به بنگاه‌ها هستند که بر اساس سطح فعالیت‌های تولیدی یا مقدار یا ارزش کالاها و خدمات تولید شده، فروخته شده، صادراتی یا وارداتی آنها تعیین

می‌شود. یارانه فقط به تولیدکنندگان پرداخت می‌شود و مصرف‌کنندگان نهایی نمی‌توانند آن را دریافت نمایند. یارانه صرفاً انتقال جاری است نه سرمایه‌ای.

۶. کمک‌های بلاعوض

کمک‌های بلاعوض، انتقالات جاری یا سرمایه‌ای داوطلبانه از سوی یک واحد دولتی به واحد دولتی دیگر یا یک سازمان بین‌المللی است. در نظام آمارهای مالی دولت سه نوع دریافت‌کننده کمک‌های بلاعوض قابل تشخیص است: کمک‌های بلاعوض به دولت‌های خارجی، کمک‌های بلاعوض به سازمان‌های بین‌المللی و کمک‌های بلاعوض به سایر واحدهای دولتی.

۷. مزایای اجتماعی

انتقالات جاری به خانوارها برای مقابله با رویدادهایی نظیر بیماری، بیکاری، بازنشستگی، تهیه مسکن یا شرایط خاص خانوادگی است. این مزایا ممکن است به صورت نقدی یا غیرنقدی پرداخت شود. نمونه‌هایی از مزایای اجتماعی عبارتند از ارائه خدمات دارویی، پرداخت حقوق بیکاری و پرداخت حقوق بازنشستگی تامین اجتماعی.

۸. سایر هزینه‌ها

شامل کلیه دادوستدهای هزینه‌ای می‌شود که در جای دیگری طبقه‌بندی نشده‌اند. دادوستدهای ثبت شده در این دسته شامل هزینه دارایی به‌جز بهره، مالیات‌ها، غرامت‌ها و جریمه‌های وضع شده از سوی یک دولت به دولت دیگر، انتقالات جاری به موسسات غیرانتفاعی در خدمت خانوارها، انتقالات سرمایه‌ای بجز کمک‌های بلاعوض سرمایه‌ای و مطالبات و هزینه‌های بیمه‌ای به‌جز بیمه عمر است.

۲-۸- طبقه‌بندی هزینه بر حسب وظیفه

طبقه‌بندی وظایف دولت^۴، طبقه‌بندی مشروح وظایف یا اهداف (اجتماعی- اقتصادی) دولت است که واحدهای دولتی از طریق انواع مختلف مخارج برای نیل به آن‌ها کمک می‌کند. این نوع طبقه‌بندی، مخارجی را ارائه می‌دهد که دولت‌ها بنابر وظیفه خود باید انجام دهند. کل مخارج انجام شده برای یک وظیفه خاص صرف‌نظر از چگونگی انجام آن، در یک دسته طبقه‌بندی دولت جمع‌آوری می‌شود. COFOG روندهایی را که در آن مخارج دولت در زمینه اهداف یا وظایف خاص در طول زمان به کار می‌رود، ممکن می‌سازد. همچنین COFOG برای مقایسه بین‌المللی حوزه‌هایی که در آن دولت‌ها دارای وظایف اقتصادی و اجتماعی هستند،

⁴ Classification Of Functions Of Government (COFOG)

مورد استفاده قرار می‌گیرد. طبقه‌بندی وظایف دولت دقیقاً همانگونه که از مشکلات مربوط به تغییرات سازمانی در یک دولت مستقل اجتناب می‌کند از مشکلات مربوط به تفاوت‌های سازمانی در میان کشورها نیز اجتناب می‌ورزد.

طبقه‌بندی هزینه بر حسب وظیفه دولت عبارتند از:

۱. خدمات امور عمومی
۲. دفاع
۳. نظم و امنیت عمومی
۴. امور اقتصادی
۵. حفاظت محیط زیست
۶. مسکن و تسهیلات شهری
۷. بهداشت و درمان
۸. تفریح، فرهنگ و مذهب
۹. آموزش
۱۰. حمایت اجتماعی

همانطور که بیان شد، جدول طبقه‌بندی وظایف دولت COFOG نشان می‌دهد که هزینه‌های دولت بر حسب وظایف محوله چگونه بین امور مختلف توزیع می‌شود.

۹- دارایی‌ها

کلیه دارایی‌های ثبت شده در نظام آمارهای مالی دولت (GFS)، دارایی‌های اقتصادی با ویژگی‌های زیر هستند:

- حقوق مالکیت واحدهای نهادی به واسطه این دارایی‌ها به طور فردی یا جمعی اعمال می‌شود.
- مالکان ممکن است با نگهداری یا استفاده از این دارایی‌ها در یک دوره زمانی منافع اقتصادی کسب نمایند.

دارایی‌ها به طور کلی به دو دسته دارایی‌های مالی و دارایی‌های غیرمالی تقسیم می‌شود. دارایی‌های مالی شامل مطالبات مالی، طلای پولی و حق برداشت مخصوص تخصیص یافته توسط صندوق بین‌المللی پول است. کلیه دارایی‌های اقتصادی به جز دارایی‌های مالی را دارایی‌های غیرمالی می‌نامند.

دارایی‌های غیرمالی به طور کلی در چهار بخش زیر طبقه‌بندی می‌شوند:

۱. دارایی‌های ثابت
۲. موجودی‌های انبار
۳. اشیاء گرانبها
۴. دارایی‌های تولید نشده

۱۰- بدهی‌ها

در زمان ایجاد هر مطالبه مالی، یک بدهی با ارزش معادل آن، به عنوان نظیر دارایی مالی توسط بدهکار پذیرفته می‌شود. به این معنا که مبالغی که بستانکار طبق قرارداد حق دریافت آن را دارد همان مبالغی است که بدهکار طبق قرارداد موظف به تامین آن است. بنابراین، بدهی‌ها تعهداتی برای ارائه منافع اقتصادی به واحدهای دارنده مطالبات مالی محسوب می‌شوند.

۱۱- دادوستد دارایی‌های غیرمالی

نظام GFS، مانند هر نظام یکپارچه دیگر شامل جریان‌های لازم برای توضیح کلیه تغییرات بین ترازنامه در ابتدا و انتهای دوره است. همانطور که قبلاً ذکر شد، دو نوع جریان وجود دارد: دادوستدها و سایر جریان‌های اقتصادی، که هر دوی این جریان‌ها بر موجودی دارایی‌ها و تعهدات تاثیر می‌گذارند.

ارزش هر گروه از دارایی‌های غیرمالی در ترازنامه در ابتدای هر دوره حسابداری

+

ارزش کل آن گروه از دارایی‌هایی که از طریق دادوستدها در طول دوره حسابداری تحصیل شده‌اند

-

ارزش کل آن گروه از دارایی‌هایی که از طریق دادوستدها در طول دوره حسابداری واگذار شده‌اند

+

ارزش خالص دیگر جریان‌های اقتصادی موثر بر آن گروه از دارایی‌ها

=

ارزش آن گروه از دارایی‌های غیر مالی در آخر دوره حسابداری در ترازنامه

کلیه دارایی‌های موجود می‌توانند از طریق خرید، معامله پایاپای، پرداخت غیرنقدی یا پرداخت انتقالی از دیگر واحدها تحصیل شوند. همین دادوستد از نقطه نظر واحد دیگر واگذاری دارایی به شمار می‌رود.

نوسازی، بازسازی یا توسعه‌ای که به نحو قابل ملاحظه‌ای ظرفیت تولیدی یا عمر خدمتی دارایی ثابت موجود را افزایش می‌دهند، باید به عنوان تحصیل دارایی ثابت تلقی شوند.

موجودی انبار، موجودی کالاهای نگهداری شده توسط دولت به منظور فروش یا استفاده در تولید یا مقاصد دیگر در آینده است. موجودی انبار شامل مواد اولیه، کار در دست انجام، کالاهای تمام شده، کالاهای نگهداری شده برای بافروش می‌شود.

اقلام گرانبها، دارایی‌های تولید شده‌ای است که نه به منظور تولید و مصرف، بلکه برای حفظ و اندوختن ارزش طی زمان نگهداری می‌گردد.

کلیه دادوستدهایی که موجودی دارایی‌های یک واحد را افزایش می‌دهند، تحصیل دارایی محسوب می‌شوند. کلیه دادوستدهایی که موجودی یک واحد را کاهش می‌دهند، به استثنای مصرف سرمایه ثابت، واگذاری محسوب می‌شوند. بنابراین، نتایج دادوستدها در یک طبقه ویژه دارایی‌ها را می‌توان به صورت تحصیل کل، واگذاری کل یا تحصیل خالص نشان داد.

۱۲- دادوستد دارایی‌های مالی و تعهدات

دادوستد دارایی‌های مالی و تعهدات، دادوستدهایی هستند که موجودی دارایی‌ها و بدهی‌های مالی دولت را تغییر می‌دهند. این دارایی‌ها عمدتاً شامل مطالبات از سایر واحدهای نهادی‌اند لذا معادل آن، دیونی نیز وجود دارد.

رابطه حسابداری ارائه شده برای دارایی‌های غیرمالی در مورد تملک تعهدات و دارایی‌های مالی نیز صدق می‌کند. این رابطه به شکل زیر است:

ارزش هر طبقه از دارایی‌های مالی (تعهدات) در ترازنامه افتتاحیه

+

ارزش کل طبقه‌ای از دارایی‌ها یا تعهدات تحصیل شده یا ایجاد شده در دادوستدها در طول دوره حسابداری

-

ارزش کل طبقه‌ای از دارایی‌ها یا تعهدات واگذار شده یا مستهلک شده در دادوستدها در طول دوره حسابداری

+

خالص ارزش سایر جریان‌های اقتصادی که بر آن طبقه از دارایی‌ها یا تعهدات تاثیر می‌گذارند

=

ارزش آن طبقه از دارایی‌ها یا تعهدات در ترازنامه اختتامیه

کلیه دارایی‌ها را می‌توان از طریق خرید، معامله پایاپای، پرداخت غیرنقدی یا انتقال حاصل نمود. همین دادوستدها از نقطه نظر واحد دیگر، واگذاری دارایی محسوب می‌شوند.

مطالبات مالی جدید اغلب از طریق دادوستدهایی ایجاد می‌شوند که در آن، طلبکار به بدهکار مساعده بدهد. در این صورت طلبکار، مالک دارایی مالی می‌شود و بدهکار متقبل بدهی می‌شود.

دولت‌ها ممکن است، به دلایل متفاوتی اقدام به تملک یا واگذاری دارایی‌های مالی برای اعمال سیاست‌های مالی کنند. از جمله این دلایل می‌توان به تشویق صنایع و کمک به شرکت‌های دولتی به دلیل وجود شرایط نامناسب اقتصادی اشاره کرد. این‌گونه دادوستدها ممکن است به روش‌های مختلف انجام گیرد شامل: وام و اوراق سهام.

۱۳- طبقه‌بندی دارایی‌های مالی و تعهدات

طبقه‌بندی تعهدات و دارایی‌های مالی عمدتاً بر مبنای ویژگی‌های نقدینگی و قانونی ابزاری قرار دارد که ارتباطات پایه‌ای (بدهکار- بستانکار) را توصیف می‌کند. نقدینگی ابزار مالی با مشخصه‌هایی نظیر انتقال‌پذیری، تبدیل‌پذیری، قابلیت بازاری بودن و تسعیر شدن، تعریف می‌شود.

علاوه بر طبقه‌بندی دارایی‌های مالی و تعهدات بر حسب ویژگی‌های ابزار مالی، می‌توان آنها را بر حسب مقیم بودن طرف دیگر ابزار نیز طبقه‌بندی نمود. این طبقه‌بندی در جدول زیر نشان داده شده است.

تعهدات	دارایی های مالی
داخلی	داخلی
پول و سپرده	پول و سپرده
اوراق بهادار بجز سهام	اوراق بهادار بجز سهام
وامها	وامها
سهام و سایر حقوق صاحبان سهام	سهام و سایر حقوق صاحبان سهام
ذخایر فنی بیمه	ذخایر فنی بیمه
مشتقات مالی	مشتقات مالی
سایر حساب های پرداختنی	سایر حساب های دریافتنی
خارجی	خارجی
پول و سپرده	پول و سپرده
اوراق بهادار بجز سهام	اوراق بهادار بجز سهام
وامها	وامها
سهام و سایر حقوق صاحبان سهام	سهام و سایر حقوق صاحبان سهام
ذخایر فنی بیمه	ذخایر فنی بیمه
مشتقات مالی	مشتقات مالی
سایر حساب های پرداختنی	سایر حساب های دریافتنی
	طلای پولی و حق برداشت مخصوص

۱۴- آمارهای مالی دولت در ایران

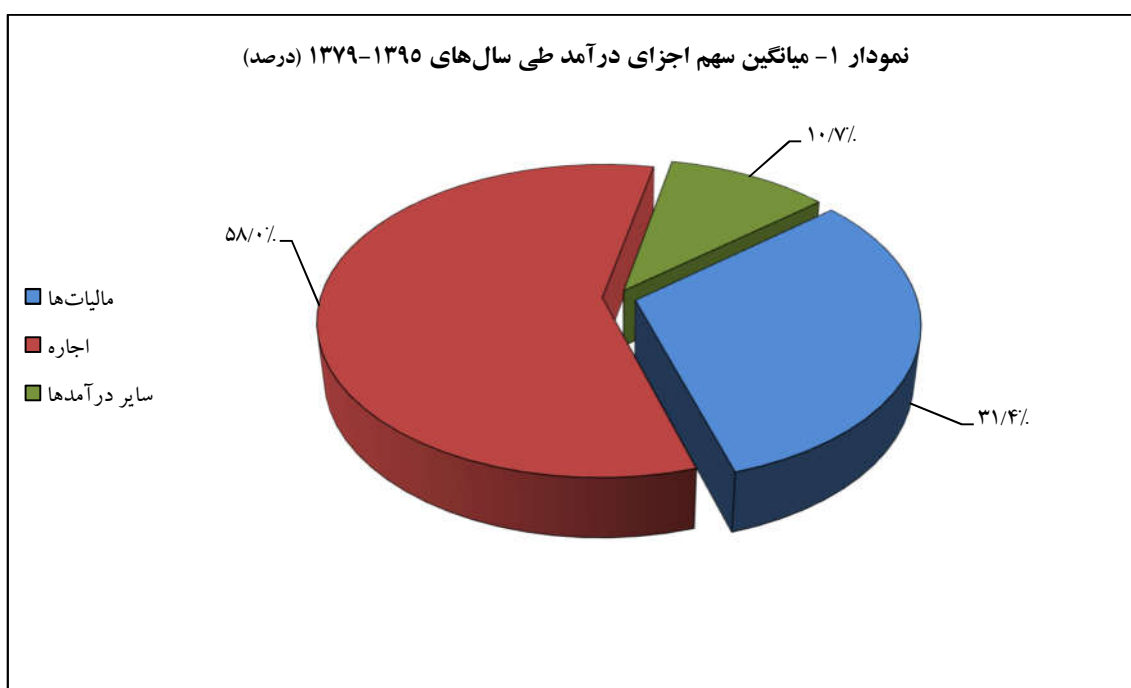
اداره حساب‌های اقتصادی بانک مرکزی در طول سال‌های گذشته اقدام به تهیه و گزارش آمارهای مالی دولت نموده است. قبل از ۱۳۷۹ این اداره بر اساس دستورالعمل (GFSM۱۹۸۶) آمارهای مالی دولت را به صورت سالانه تهیه و به صندوق بین‌المللی پول گزارش داده است. صندوق بین‌المللی پول مطابق با تغییرات صورت گرفته در نظام حساب‌های ملی (SNA۱۹۹۳) و تکامل آمارهای مالی دولت، اقدام به انتشار دستورالعمل جدید^۵ کرد. در این راستا، اداره حساب‌های اقتصادی بانک مرکزی، از سال ۱۳۷۹ به بعد، آمارهای مالی دولت را بر اساس دستورالعمل (GFSM۲۰۰۱) تهیه و منتشر نمود. منابع آماری اصلی اداره حساب‌های اقتصادی برای تهیه آمارهای مالی دولت شامل قوانین بودجه سنوایی کل کشور، گزارش‌های عملکرد بودجه‌ای دولت از وزارت امور اقتصادی و دارایی و خزانه‌داری کل کشور و در خصوص صندوق‌های تامین اجتماعی شامل صورت‌های مالی سازمان تامین اجتماعی، صندوق بازنشستگی کشوری، سازمان خدمات درمانی کشور (بیمه سلامت ایران)، صندوق تامین خدمات درمانی پرسنل نیروهای مسلح و صندوق‌های مشابه می‌باشند. همچنین آمارهای شهرداری‌های کشور به عنوان دولت محلی، از سازمان شهرداری‌ها و دهیاری‌ها و وزارت کشور دریافت شده است. لازم به ذکر است که کلیه آمار و ارقام تهیه شده، به دلیل عدم وجود ارقام بر مبنای حسابداری تعهدی، بر مبنای حسابداری نقدی می‌باشند. لازم به یادآوری است، همانگونه که در بخش (۵-۱) توضیح داده شد، کلیه ارقام جداول و نمودارها شامل بخش دولت مرکزی و دولت عمومی بوده و شرکت‌های دولتی را در بر نمی‌گیرند.

همچنین این اداره در نظر دارد، در برنامه‌های آتی خود انتشار آمارهای مالی دولت را بر مبنای دستورالعمل جدید (GFSM۲۰۱۴) مطابق با تغییرات صورت گرفته در نظام حساب‌های ملی (SNA۲۰۰۸)، در دستور کار قرار دهد.

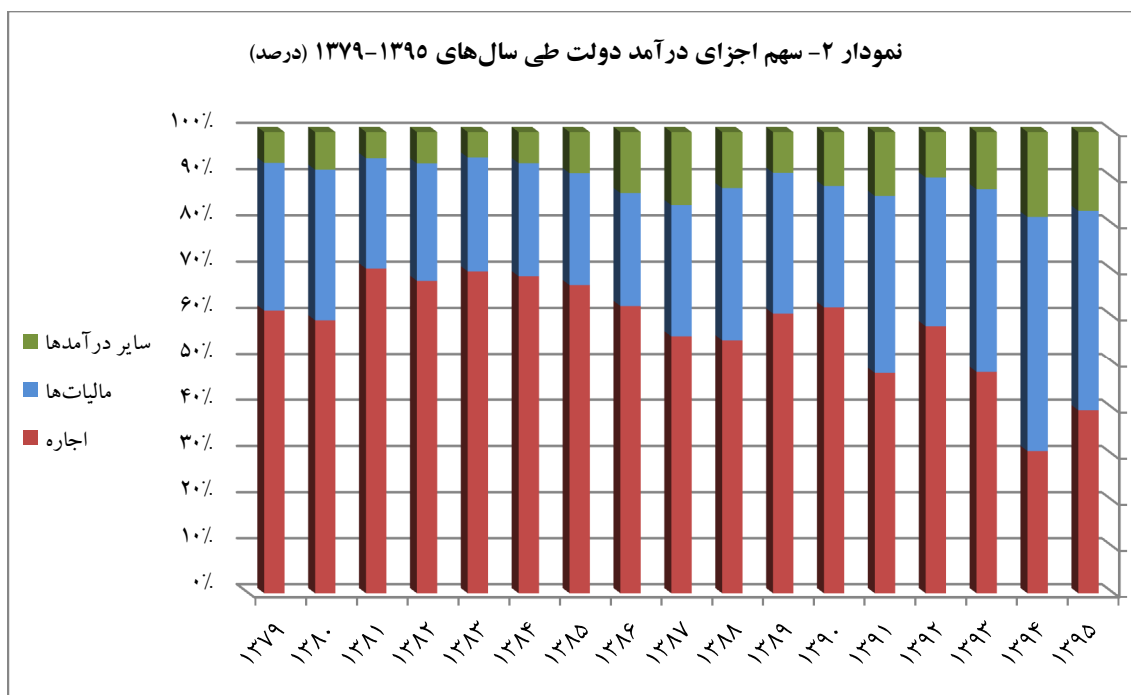
بنابراین با توجه به مطالب پیش‌گفته، که در آن به اختصار کلیات آمارهای مالی دولت توضیح داده شده است به بررسی جداول تهیه شده در این زمینه پرداخته می‌شود. البته باید در نظر داشت در تهیه این آمارها علیرغم محدودیت‌های آماری، سعی شده است تا محاسبات صورت گرفته از نقطه نظر سطح کیفیت و دقت آماری و همچنین کمیت آمارهای در دسترس در بهترین سطح ارائه شود. لازم به یادآوری است که این آمار و اطلاعات بر مبنای دستورالعمل GFSM۲۰۰۱ تهیه و تدوین شده است.

همچنین خاطر نشان می‌گردد، کلیه نمودارهای مورد بررسی که در ادامه ملاحظه می‌شود، بر اساس جداول تفصیلی آمارهای مالی دولت محاسبه شده است.

سهم اجزای درآمدی دولت در نمودار (۱) و (۲) به ترتیب به صورت میانگین و تفکیک سالانه نشان داده شده است. همانطور که در نمودار (۱) مشاهده می‌شود، سهم اجاره^۶ (رانت) از درآمدهای دولت به طور متوسط در بازه زمانی ۱۳۷۹-۱۳۹۵، ۵۸/۰ درصد است که بیشترین سهم را دارا می‌باشد. به عبارت دیگر، فروش نفت و فرآورده‌های نفتی در بین منابع درآمدی دولت از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. البته با نگاهی به نمودار (۲) مشاهده می‌شود، که این سهم در سال‌های اخیر کاهش یافته و به جای آن، سهم درآمدهای مالیاتی رو به افزایش است؛ به طوریکه در سال ۱۳۹۴ درآمدهای مالیاتی ۵۰/۸ درصد از درآمدهای دولت را به خود اختصاص داده است.

^۶ . اجاره درآمد دارایی حاصل از اجاره دادن زمین، دارایی‌های زیرزمینی و سایر دارایی‌ها با منشأ طبیعی است. درآمدهای حاصل از فروش نفت در این زیربخش لحاظ می‌شود.

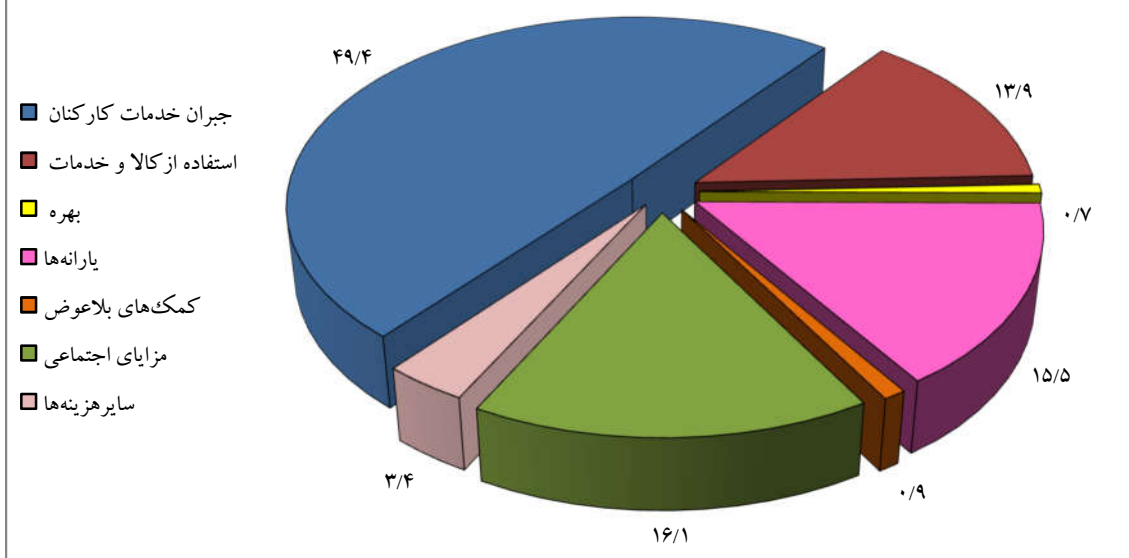
در جدول (۱) سهم اجزای درآمد دولت در بازه زمانی ۱۳۷۹-۱۳۹۵ به تفکیک سالانه ارائه شده است. همانگونه که در بالا ذکر شد در این جدول مشاهده می‌کنید که سهم اجاره در سال‌های اخیر کاهش یافته و در مقابل سهم مالیات‌ها از کل درآمد دولت افزایش یافته است.

جدول ۱- سهم اجزای درآمد طی سال‌های ۱۳۷۹-۱۳۹۵ (درصد)

شرح	۱۳۷۹	۱۳۸۰	۱۳۸۱	۱۳۸۲	۱۳۸۳	۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵
مالیات‌ها	۳۱/۹	۳۲/۵	۲۳/۸	۲۵/۴	۲۴/۶	۲۴/۴	۲۴/۲	۲۴/۴	۲۸/۴	۳۲/۹	۳۰/۴	۲۶/۲	۳۸/۴	۳۲/۲	۳۹/۶	۵۰/۸	۴۲/۳
اجاره	۶۱/۴	۵۹/۳	۷۰/۵	۶۷/۸	۶۹/۹	۶۸/۸	۶۶/۹	۶۲/۴	۵۵/۸	۵۵/۰	۶۰/۸	۶۲/۱	۴۷/۸	۳۲/۲	۴۸/۰	۳۰/۹	۳۹/۷
سایر درآمدها	۶/۷	۸/۱	۵/۷	۶/۸	۵/۵	۶/۷	۸/۹	۱۳/۲	۱۵/۸	۱۲/۱	۸/۸	۱۱/۷	۱۳/۸	۹/۸	۱۲/۴	۱۸/۳	۱۷/۰

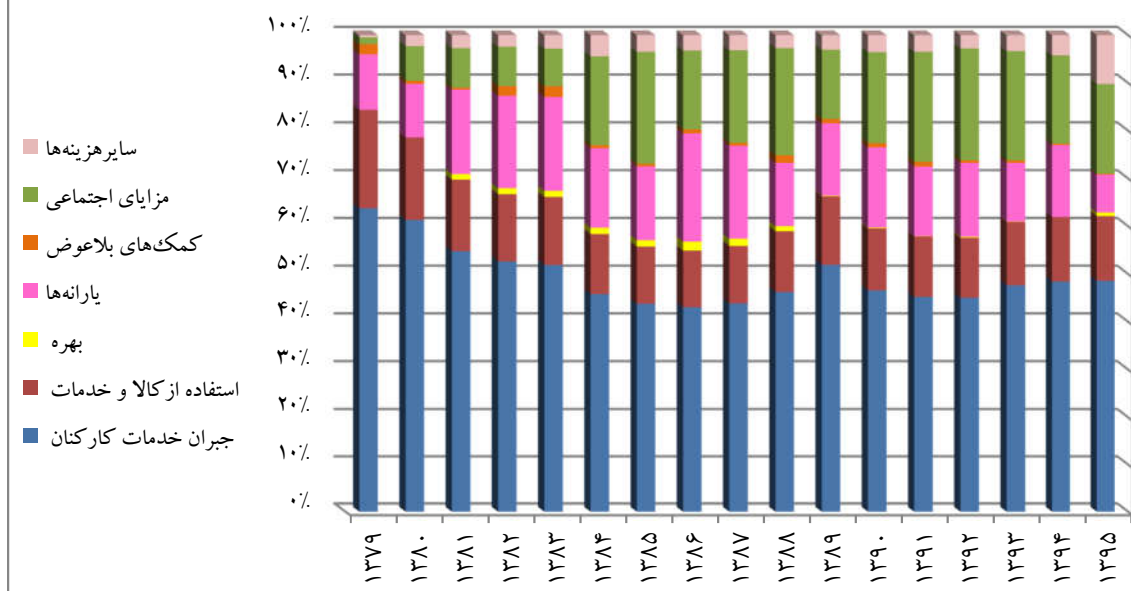
در خصوص اجزای هزینه‌های جاری دولت مرکزی، همانطور که در نمودار (۳) ملاحظه می‌شود، جبران خدمت کارکنان در بازه زمانی ۱۳۷۹-۱۳۹۵ با ۴۹/۴ درصد به طور میانگین، بیشترین سهم را به خود اختصاص داده است.

نمودار ۳- میانگین سهم اجزای هزینه جاری دولت مرکزی طی سال‌های ۱۳۷۹-۱۳۹۵ (درصد)

جبران خدمات کارکنان، حقوق و دستمزد (نقدی و غیرنقدی) پرداختی به کارکنان و همچنین حق بیمه‌های اجتماعی سهم دولت را در بر می‌گیرد. همچنین، نمودار (۳) نشان می‌دهد که مزایای اجتماعی^۷ پرداختی دولت با ۱۶/۱ درصد، پس از جبران خدمات کارکنان بیشترین میانگین سهم را طی دوره زمانی مذکور دارا می‌باشد. این روند در سری زمانی مورد بررسی در نمودار (۴) نشان داده شده است.

نمودار ۴- سهم اجزای هزینه جاری دولت مرکزی طی سال‌های ۱۳۷۹-۱۳۹۵ (درصد)

^۷ . مزایای اجتماعی به عنوان انتقالات نقدی یا غیر نقدی به منظور حمایت از کل مردم یا بخش‌های خاصی از آن‌ها در برابر خطرهای معین اجتماعی تعریف می‌شود. نمونه‌هایی از مزایای اجتماعی عبارتند از: ارائه خدمات دارویی، پرداخت حقوق بیکاری و پرداخت حقوق بازنشستگی تامین اجتماعی.

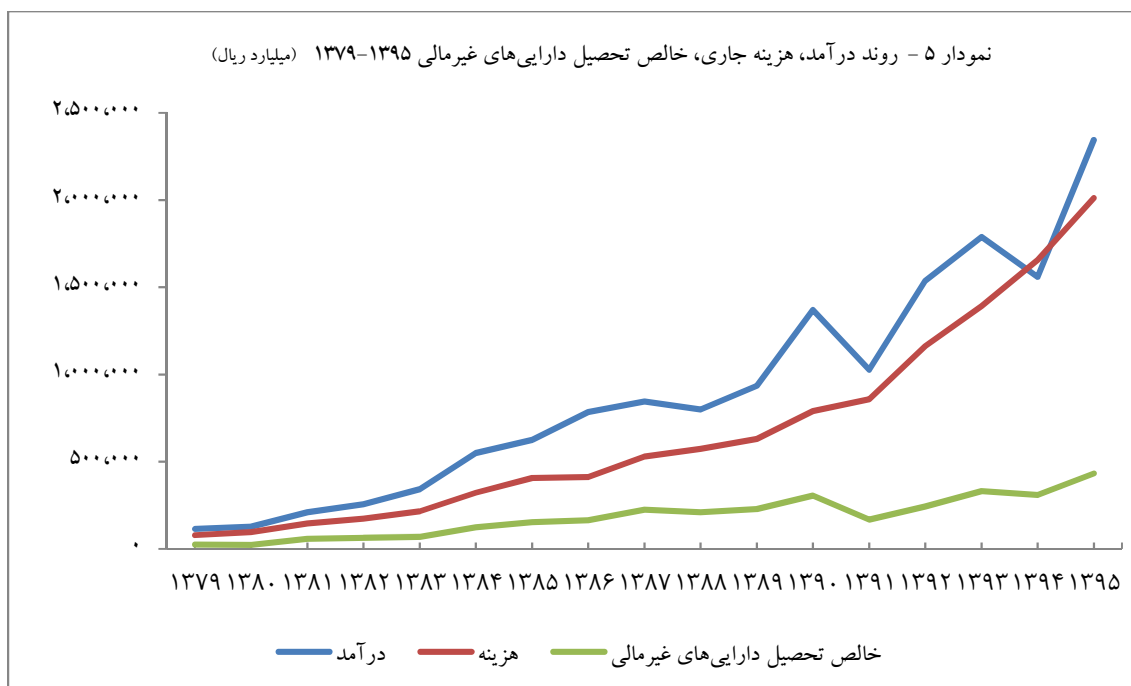

همانگونه که در این نمودار ملاحظه می‌شود، تمامی اجزاء در دوره مورد بررسی، تقریباً روند با ثباتی را داشته‌اند که کاملاً به شرایط بودجه‌ریزی و صلاحدید سیاست‌گذاران بودجه در کشور وابسته است. در جدول (۲) سهم هر یک از اجزای هزینه به تفکیک ارقام سالانه ارائه شده است.

جدول ۲- سهم اجزای هزینه جاری دولت مرکزی طی سال‌های ۱۳۷۹-۱۳۹۵ (درصد)

شرح	۱۳۷۹	۱۳۸۰	۱۳۸۱	۱۳۸۲	۱۳۸۳	۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵
جبران خدمات کارکنان	۶۳/۷	۶۱/۳	۵۴/۸	۵۲/۶	۵۱/۹	۴۵/۸	۴۳/۸	۴۳/۰	۴۳/۸	۴۶/۲	۵۱/۹	۴۶/۶	۴۵/۲	۴۵/۰	۴۷/۶	۴۸/۴	۴۸/۶
استفاده از کالا و خدمات	۲۰/۶	۱۷/۳	۱۵/۰	۱۴/۱	۱۴/۳	۱۲/۶	۱۲/۰	۱۱/۹	۱۲/۰	۱۲/۸	۱۴/۴	۱۳/۰	۱۲/۷	۱۲/۶	۱۳/۳	۱۳/۵	۱۳/۶
مصرف سرمایه ثابت	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۰
بهره	۰/۰	۰/۰	۱/۲	۱/۳	۱/۳	۱/۳	۱/۳	۱/۹	۱/۵	۱/۰	۰/۱	۰/۲	۰/۰	۰/۲	۰/۱	۰/۰	۰/۸
بارانه‌ها	۱۱/۶	۱۱/۲	۱۷/۷	۱۹/۳	۱۹/۶	۱۶/۶	۱۵/۵	۲۲/۷	۱۹/۵	۱۳/۳	۱۵/۱	۱۶/۸	۱۴/۶	۱۵/۵	۱۲/۳	۱۵/۰	۷/۹
کمک‌های بلاعوض	۲/۱	۰/۶	۰/۴	۲/۰	۲/۲	۰/۶	۰/۶	۰/۸	۰/۶	۱/۶	۰/۹	۰/۹	۱/۰	۰/۵	۰/۵	۰/۳	۰/۲
مزایای اجتماعی	۱/۴	۷/۳	۸/۳	۸/۲	۷/۹	۱۸/۶	۲۳/۴	۱۶/۵	۱۹/۴	۲۲/۴	۱۴/۵	۱۹/۰	۲۳/۰	۲۳/۴	۲۲/۹	۱۸/۵	۱۸/۸
سایر هزینه‌ها	۰/۵	۲/۳	۲/۷	۲/۴	۲/۸	۴/۴	۳/۵	۳/۲	۳/۲	۲/۷	۳/۰	۳/۶	۳/۵	۲/۸	۳/۳	۴/۲	۱۰/۲

نمودار (۵) روند درآمد، هزینه‌های جاری و خالص تحصیل دارایی‌های غیرمالی دولت مرکزی را نشان می‌دهد.

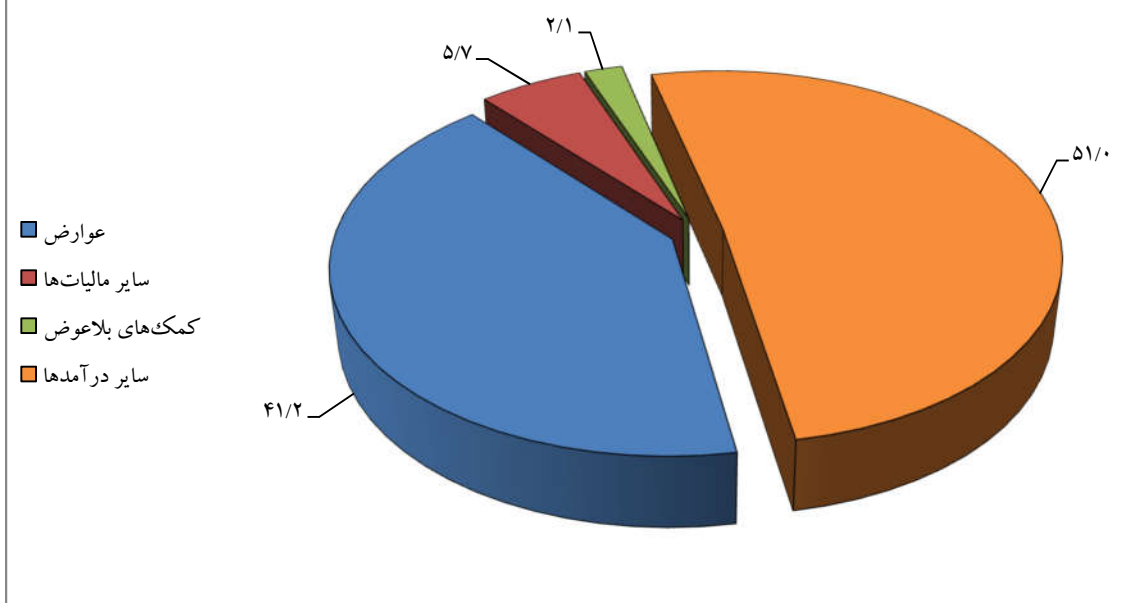
این نمودار نشانگر روند صعودی هزینه‌های جاری دولت، بدون در نظر گرفتن درآمدهای تحصیل شده دولت می‌باشد. همانطور که ملاحظه می‌شود، درآمدهای دولت تحت تاثیر تغییرات فروش نفت و فرآورده‌های نفتی که با تحریم‌های وضع شده علیه کشور رابطه مستقیمی دارد، روند نوسانی را در سال‌های اخیر نشان می‌دهد. این تغییرات در درآمد دولت، با توجه به روند صعودی هزینه‌های جاری، در خالص تحصیل دارایی‌های غیرمالي نمایان می‌شود. به طوریکه با کاهش درآمدهای دولت، خالص تحصیل دارایی‌های غیرمالي (تملك دارایی‌های غیرمالي منهای واگذاری دارایی‌های غیرمالي) نیز کاهش می‌یابد.

به عبارت دیگر، با کاهش درآمدهای نفتی دولت در سال‌های ۱۳۹۱ و ۱۳۹۴، تملك دارایی‌های سرمایه‌ای نیز با افت روبرو می‌شود. با مراجعه به جداول حسابهای ملی ایران^۸ ملاحظه می‌شود، رشد هزینه تشکیل سرمایه ثابت ناخالص به قیمت‌های ثابت سال ۱۳۹۰، در این دو سال به ترتیب ۱۹/۰- و ۱۲/۰- درصد می‌باشد. که بخش قابل توجه آن ناشی از همین کاهش تملك دارایی‌های سرمایه‌ای دولت است.

نمودار مهم دیگری که می‌بایست مورد بررسی قرار گیرد، مربوط به اجزای درآمد شهرداری‌های کل کشور به عنوان دولت محلی است. نمودار (۶) نشان می‌دهد که، درآمد شهرداری‌ها بیشتر از محل سایر درآمدها می‌باشد، که شامل درآمد حاصل از وجوه و اموال شهرداری‌ها، دارایی‌هایی که به موجب قانون به شهرداری تعلق دارد، اعانات، هدایا و دارایی‌ها و سایر منابع تامین اعتبار از قبیل فروش اموال شهرداری‌ها می‌باشد. سایر درآمد شهرداری‌ها به طور میانگین ۵۱/۰ درصد سهم از کل درآمدهای شهرداری‌ها را شامل می‌شود.

^۸ . ماخذ: اداره حسابهای اقتصادی بانک مرکزی

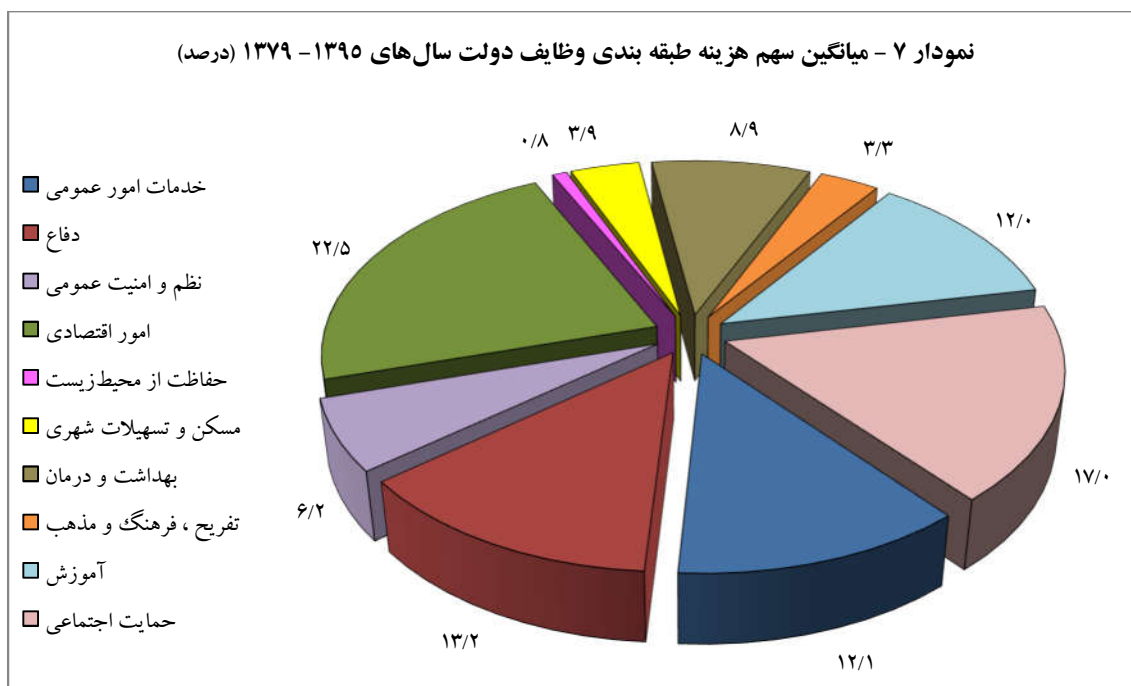
نمودار ۶ - میانگین سهم اجزای درآمد شهرداری‌های کل کشور سال‌های ۱۳۷۹-۱۳۹۵ (درصد)

منبع درآمدی مهم دیگر شهرداری‌ها، دریافت عوارض است. عوارض دریافتی شهرداری‌ها شامل: عوارض بر ساختمان‌ها و اراضی، عوارض بر ارتباطات و حمل و نقل، عوارض بر پروانه‌های کسب، فروش و خدمات و وصولی توسط سایر موسسات است، که در این میان عوارض بر ساختمان‌ها و اراضی بیشترین سهم را در بین منابع درآمدی زیرمجموعه عوارض دارا می‌باشد. نمودار (۶) نشان می‌دهد که سهم درآمد شهرداری‌ها از محل دریافت عوارض به طور متوسط ۴۱/۲ درصد طی دوره زمانی مورد بررسی می‌باشد.

۱۵- طبقه‌بندی وظایف دولت

طبقه‌بندی وظایف دولت (COFOG) دارای سه سطح تفصیلی است: (الف) بخش‌ها، (ب) گروه‌ها و (ج) طبقات. بخش‌ها می‌توانند به عنوان اهداف عمده دولت در نظر گرفته شوند؛ در حالی که گروه‌ها و طبقات، ابزاری را که دولت به واسطه آن‌ها به اهداف عمده خود نایل می‌شود، به تفصیل بیان می‌کنند. همانگونه که قبلاً توضیح داده شد، این بخش‌ها در ده گروه اصلی طبقه‌بندی می‌شوند. نمودار (۷) میانگین سهم هر یک از بخش‌ها را برای کشور طی دوره زمانی سال‌های ۱۳۷۹-۱۳۹۵ نشان می‌دهد.

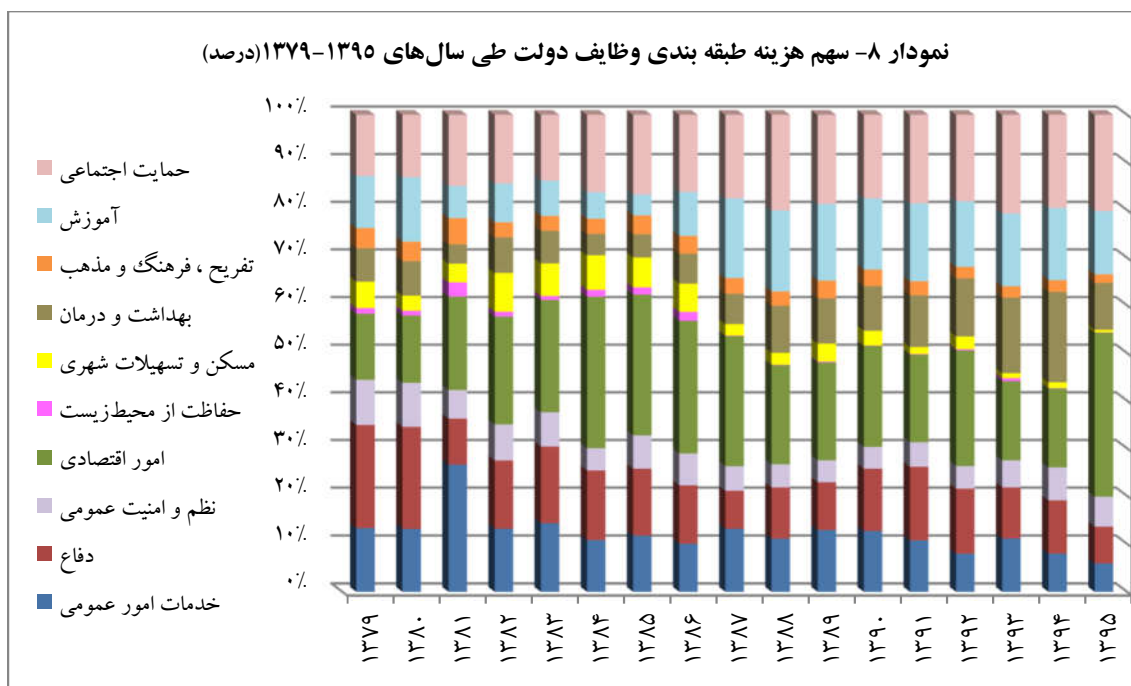

همانطور که در نمودار (۷) ملاحظه می شود، امور اقتصادی که شامل موارد زیر است با ۲۲/۵ درصد بیشترین میانگین سهم را طی سال های مورد بررسی به خود اختصاص داده است:

- امور عمومی اقتصادی، بازرگانی و نیروی کار
- کشاورزی، جنگلداری، ماهیگیری و شکار
- سوخت و انرژی
- معدن، صنعت و ساختمان
- حمل و نقل
- ارتباطات
- سایر بخش ها

پرداخت های دولت برای حمایت اجتماعی که شامل مخارج خدمات و انتقالات ارائه شده به اشخاص و خانوارها و هزینه های جمعی می شود، با میانگین سهم ۱۷ درصدی پس از امور اقتصادی بیشترین سهم را طی دوره زمانی مورد بررسی دارد.

همچنین این طبقه بندی به تفکیک هر سال در نمودار شماره (۸) ارائه شده است.

در جدول (۳) سهم هر یک از اجزای هزینه دولت بر حسب وظیفه طی سال های ۱۳۷۹-۱۳۹۵ مشاهده می شود.

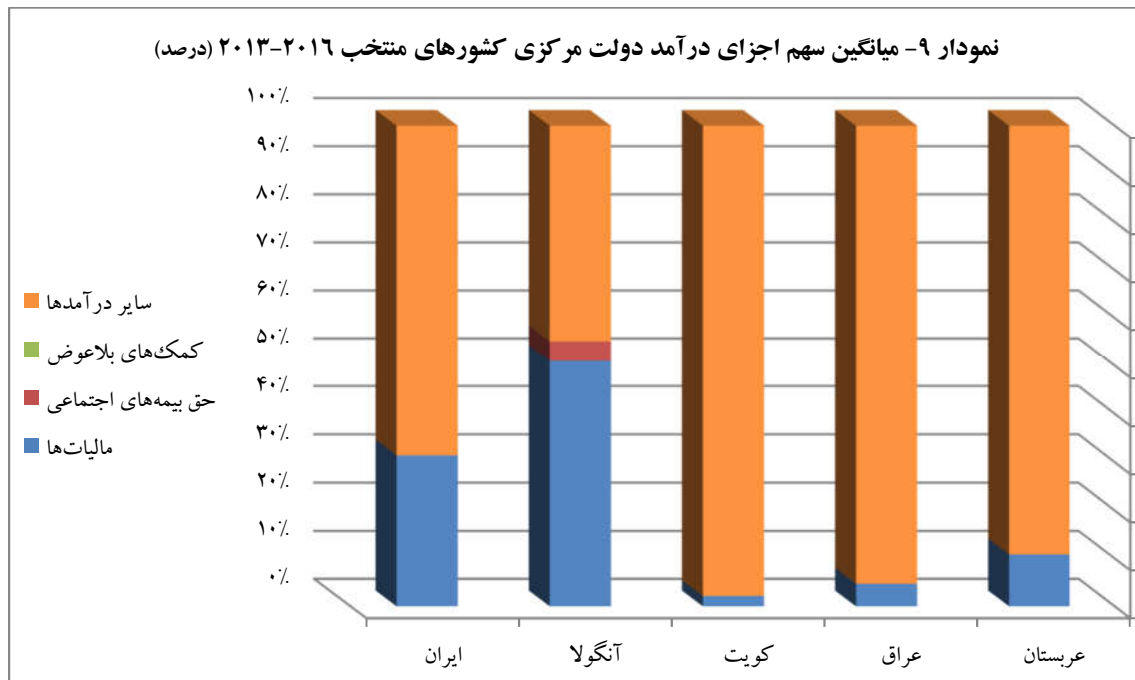
جدول ۳- سهم اجزای هزینه بر حسب وظایف دولت طی سال های ۱۳۷۹-۱۳۹۵ (درصد)

شرح	۱۳۷۹	۱۳۸۰	۱۳۸۱	۱۳۸۲	۱۳۸۳	۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴	۱۳۹۵
خدمات امور عمومی	۱۳/۳	۱۳/۱	۲۶/۶	۱۳/۲	۱۴/۳	۱۰/۸	۱۱/۷	۱۰/۰	۱۳/۱	۱۱/۱	۱۲/۹	۱۲/۷	۱۰/۷	۷/۹	۱۱/۱	۸/۰	۵/۹
دفاع	۲۱/۶	۲۱/۴	۹/۶	۱۴/۳	۱۶/۱	۱۴/۶	۱۴/۰	۱۲/۲	۷/۹	۱۰/۷	۱۰/۰	۱۳/۰	۱۵/۴	۱۳/۶	۱۰/۷	۱۱/۱	۷/۷
نظم و امنیت عمومی	۹/۵	۹/۳	۶/۰	۷/۶	۷/۲	۴/۷	۷/۰	۶/۷	۵/۱	۴/۸	۴/۶	۴/۶	۵/۲	۴/۷	۵/۷	۶/۹	۶/۳
امور اقتصادی	۱۳/۸	۱۴/۱	۱۹/۶	۲۲/۶	۲۳/۶	۳۱/۸	۲۹/۵	۲۷/۸	۲۷/۳	۲۰/۸	۲۰/۶	۲۱/۲	۱۸/۴	۲۴/۳	۱۶/۶	۱۶/۵	۳۴/۴
حفاظت از محیط زیست	۱/۲	۱/۰	۳/۰	۱/۰	۰/۸	۱/۵	۱/۵	۱/۹	۰/۱	۰/۱	۰/۲	۰/۱	۰/۱	۰/۳	۰/۷	۰/۱	۰/۱
مسکن و تسهیلات شهری	۵/۵	۳/۲	۳/۹	۸/۱	۶/۸	۷/۲	۶/۳	۵/۹	۲/۴	۲/۵	۳/۷	۳/۱	۱/۵	۲/۷	۱/۰	۱/۲	۰/۶
بهداشت و درمان	۷/۰	۷/۲	۴/۰	۷/۵	۶/۸	۴/۵	۴/۸	۶/۳	۶/۴	۹/۹	۹/۵	۹/۳	۱۰/۹	۱۲/۲	۱۵/۹	۱۹/۰	۹/۸
تفریح، فرهنگ و مذهب	۴/۲	۴/۱	۵/۵	۳/۲	۳/۱	۳/۲	۴/۰	۳/۷	۳/۳	۳/۰	۳/۷	۳/۵	۳/۰	۲/۴	۲/۴	۲/۵	۱/۸
آموزش	۱۰/۹	۱۳/۵	۶/۷	۸/۱	۷/۴	۵/۶	۴/۳	۹/۲	۱۶/۸	۱۷/۰	۱۶/۱	۱۴/۹	۱۶/۳	۱۳/۸	۱۵/۳	۱۵/۱	۱۳/۳
حمایت اجتماعی	۱۲/۸	۱۳/۱	۱۴/۹	۱۴/۵	۱۳/۸	۱۶/۳	۱۶/۸	۱۶/۲	۱۷/۵	۲۰/۱	۱۸/۷	۱۷/۶	۱۸/۶	۱۸/۲	۲۰/۷	۱۹/۶	۲۰/۲

۱۶- مقایسه آمارهای مالی دولت جمهوری اسلامی ایران با کشورهای منتخب^۹

در این بخش منابع درآمدی و همچنین مصارف هزینه‌ای ایران با کشورهای منتخب مقایسه شده است. لازم به ذکر است که در این قسمت، کشورهای منتخب به دو گروه تقسیم شده‌اند: کشورهایی که صادرکننده انرژی و به خصوص نفت هستند و گروه دیگر سایر کشورهای منتخب. لازم به توضیح است که در این بخش دسترسی به آمار بسیاری از کشورها به منظور مقایسه بین‌المللی با محدودیت مواجه بود. بنابراین با توجه به دستیابی به منابع آماری موجود این مقایسه صورت گرفته است.

نمودار (۹) منابع درآمدی دولت مرکزی ایران و کشورهای عربستان، عراق، کویت و آنگولا (لازم به توضیح است که به دلیل عدم وجود آمارهای دولت عمومی این کشورها، دولت مرکزی مورد بررسی قرار گرفت) به عنوان کشورهای مهم صادر کننده نفت و عضو اوپک را طی دوره زمانی سال‌های ۲۰۱۳ تا ۲۰۱۶ نشان می‌دهد. سایر درآمدها، که شامل فروش نفت نیز می‌باشد بیشترین سهم را در بین منابع درآمدی کشورهای منتخب دارد. لازم به یادآوری است که این سهم با توجه به میزان فروش منابع طبیعی و سهم در بازار جهانی نفت، متفاوت است.

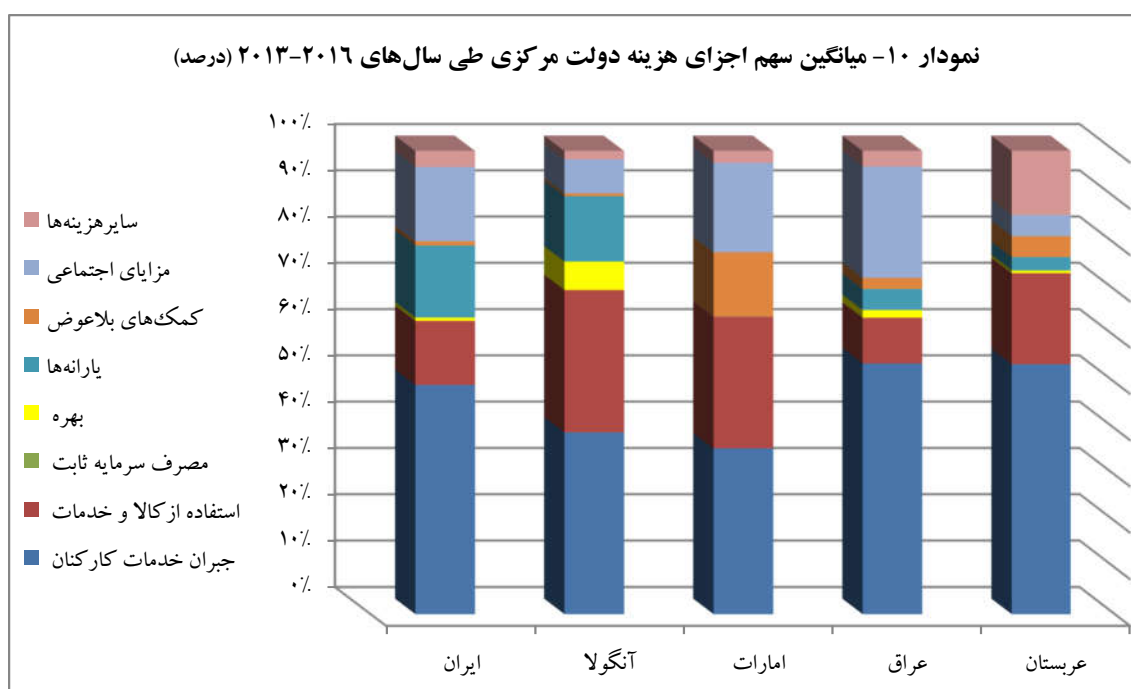
^۹ ماخذ: پایگاه داده صندوق بین‌المللی پول (www.data.imf.org)

در جدول شماره (۴) ارقام مربوط به نمودار (۹) ملاحظه می‌شود. همانگونه که بیان گردید، مشاهده می‌شود که سایر درآمدها بالاترین سهم را از درآمدهای کشورهای صادرکننده نفت به خود اختصاص داده‌اند.

جدول ۴- مقایسه میانگین سهم اجزای درآمد دولت مرکزی کشورهای نفتی ۲۰۱۳-۲۰۱۶ (درصد)

شرح	ایران	آنگولا	کویت	عراق	عربستان
مالیات‌ها	۳۱/۴	۵۱/۰	۲/۲	۴/۷	۱۰/۸
حق بیمه‌های اجتماعی	۰/۰	۴/۱	۰/۰	۰/۰	۰/۰
کمک‌های بلاعوض	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۰
سایر درآمدها	۶۸/۶	۴۴/۹	۹۷/۸	۹۵/۲	۸۹/۲

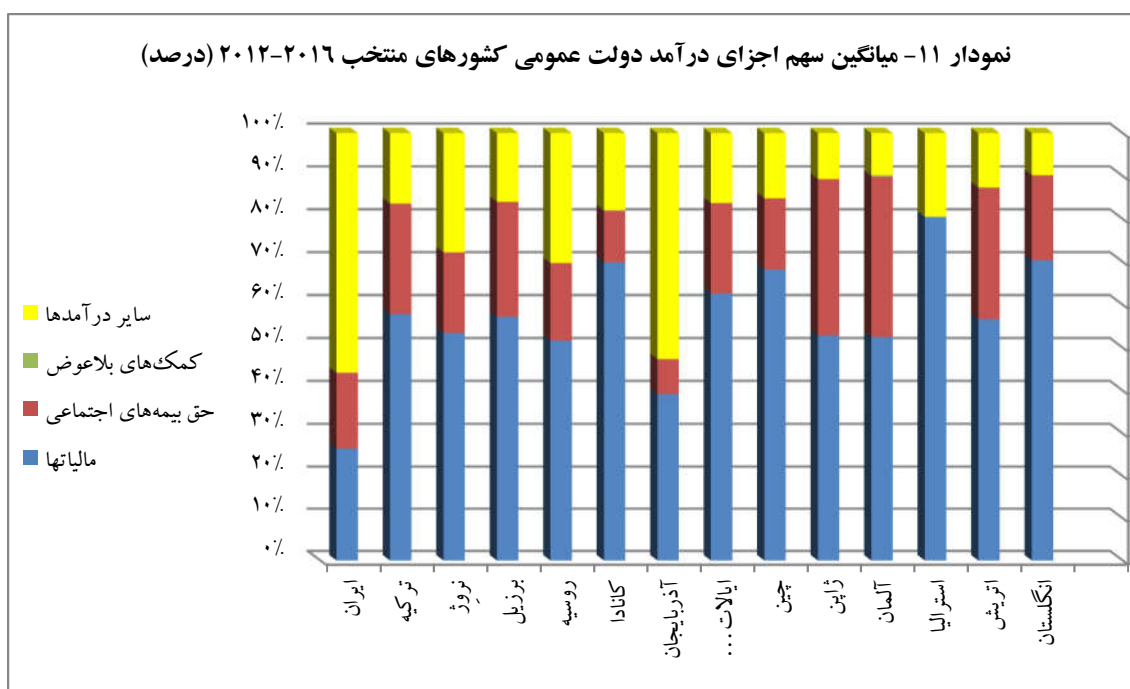
همچنین نمودار شماره (۱۰) سهم هریک از اجزای طبقه‌بندی اقتصادی هزینه کشورهای منتخب برای دولت مرکزی را نشان می‌دهد. همانگونه که ملاحظه می‌شود، سهم جبران خدمات کارکنان بیشترین مقدار را به خود اختصاص داده است. پس از جبران خدمات کارکنان، مزایای اجتماعی و سایر هزینه‌ها بیشترین سهم را به خود اختصاص داده‌اند. ارقام مربوط به این نمودار در جدول شماره (۵) مشاهده می‌شود.

جدول ۵- مقایسه میانگین سهم اجزای هزینه کشورهای نفتی ۲۰۱۳-۲۰۱۶ (درصد)

شرح	ایران	آنگولا	امارات	عراق	عربستان
جبران خدمات کارکنان	۴۹/۴	۳۹/۲	۳۵/۷	۵۴/۱	۵۳/۹
استفاده از کالا و خدمات	۱۳/۹	۳۰/۷	۲۸/۴	۹/۹	۱۹/۷
مصرف سرمایه ثابت	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۰
بهره	۰/۷	۶/۲	۰/۰	۱/۷	۰/۶
پارانه‌ها	۱۵/۵	۱۴/۱	۰/۰	۴/۵	۲/۹
کمک‌های بلاعوض	۰/۹	۰/۶	۱۴/۰	۲/۴	۴/۵
مزایای اجتماعی	۱۶/۱	۷/۴	۱۹/۳	۲۴/۱	۴/۵
سایر هزینه‌ها	۳/۴	۱/۸	۲/۶	۳/۴	۱۳/۹

نمودار (۱۱) میانگین سهم منابع درآمدی دولت عمومی (شامل صندوق‌های تامین اجتماعی) کشورهای منتخب و ایران را طی دوره زمانی سال‌های ۲۰۱۶-۲۰۱۲ نشان می‌دهد.

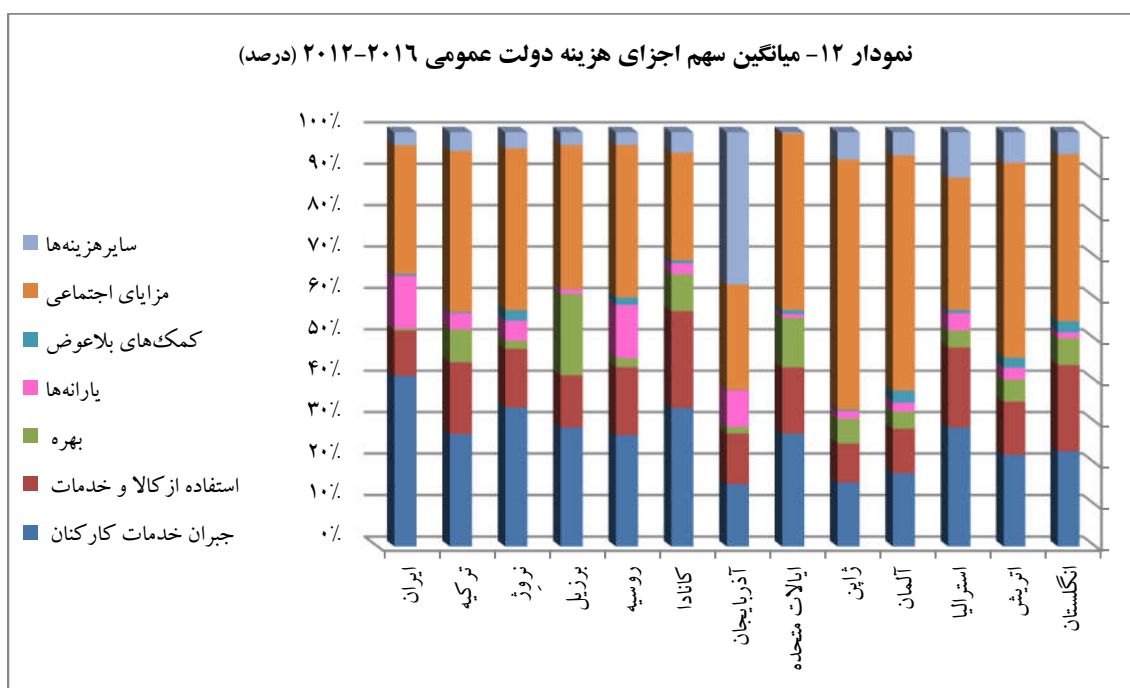
بررسی این نمودار نشان می‌دهد که، در کشورهای توسعه یافته، عمده منبع درآمدی دولت از محل دریافت مالیات‌ها تامین می‌شود. پس از آن، حق بیمه‌های اجتماعی سهم بالاتری را نسبت به بقیه اقلام دارند. ارقام مربوط به نمودار فوق در جدول شماره (۶) ملاحظه می‌شود.

جدول ۶- مقایسه میانگین سهم اجزای درآمد دولت عمومی کشورهای منتخب ۲۰۱۲-۲۰۱۶ (درصد)

کشور	ایران	ترکیه	نروژ	برزیل	روسیه	کانادا	آذربایجان	ایالات متحده	چین	ژاپن	آلمان	استرالیا	اتریش	انگلستان
مالیاتها	۲۶/۵	۵۷/۸	۵۳/۴	۵۷/۲	۵۱/۷	۶۹/۹	۳۹/۱	۶۲/۶	۶۸/۲	۵۲/۹	۵۲/۵	۸۰/۵	۵۶/۶	۷۰/۴
حق بیمه‌های اجتماعی	۱۷/۷	۲۵/۷	۱۸/۸	۲۶/۸	۱۸/۱	۱۲/۰	۸/۲	۲۱/۱	۱۶/۶	۳۶/۴	۳۷/۴	۰/۰	۳۰/۶	۱۹/۸
کمک‌های بلاعوض	۰/۱	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۱	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۰	۰/۴	۰/۰	۰/۱	۰/۰
سایر درآمدها	۵۵/۸	۱۶/۴	۲۷/۸	۱۶/۰	۳۰/۳	۱۸/۰	۵۲/۶	۱۶/۳	۱۵/۲	۱۰/۷	۹/۷	۱۹/۵	۱۲/۶	۹/۸

نمودارهای (۱۲) و (۱۳) به ترتیب مقایسه میانگین سهم مصارف هزینه‌های کشورهای منتخب (دولت عمومی) به صورت طبقه‌بندی اقتصادی و طبقه‌بندی بر حسب وظایف (COFOG) را طی دوره زمانی سال‌های ۲۰۱۲-۲۰۱۶ نشان می‌دهند. همانگونه که مشاهده می‌کنید، مزایای اجتماعی در کشورهای توسعه یافته سهم عمده‌ای را در بین هزینه‌های دولت از لحاظ اقتصادی دارا می‌باشند.

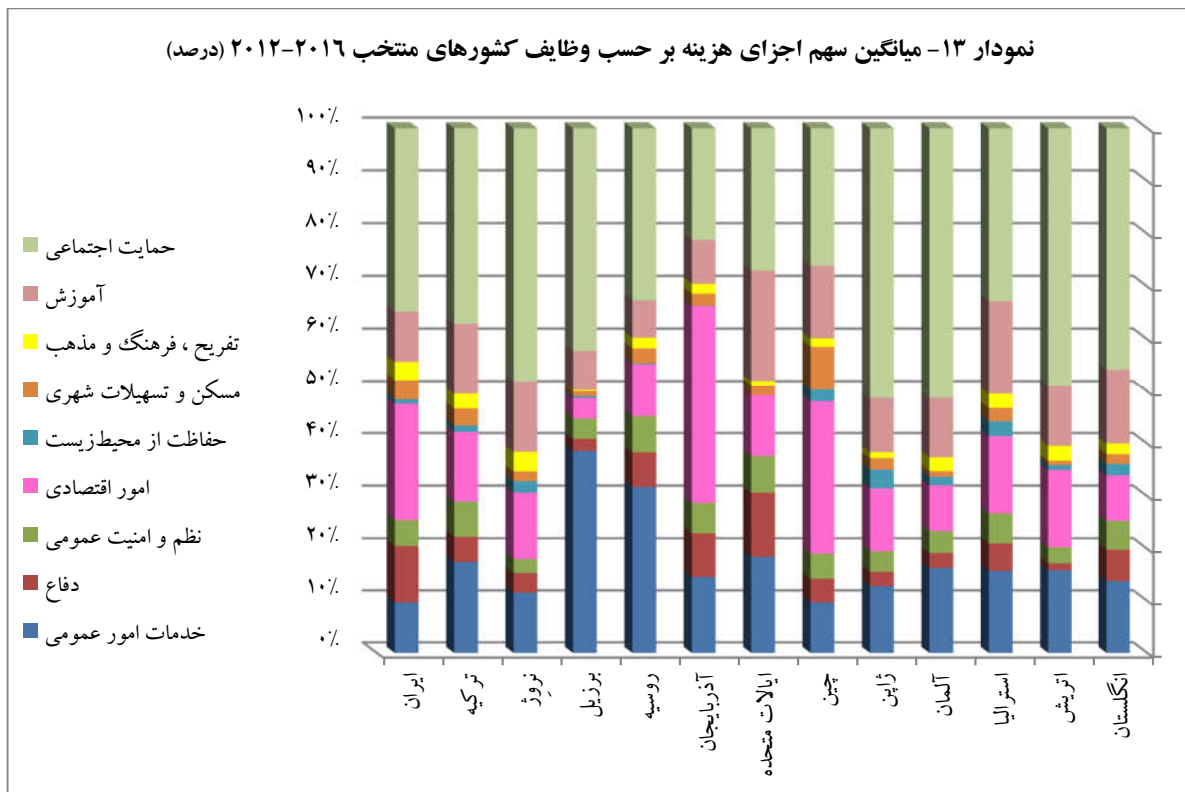

در جدول (۷) ارقام مربوط به میانگین سهم اجزای هزینه برای ایران و کشورهای منتخب طی دوره زمانی مورد بررسی مشاهده می‌شود. همانگونه که قبلاً بیان گردید، بیشترین سهم از هزینه‌های جاری دولت را مزایای اجتماعی و جبران خدمات کارکنان به خود اختصاص داده اند.

جدول ۷- مقایسه میانگین سهم اجزای هزینه کشورهای منتخب ۲۰۱۲-۲۰۱۶ (درصد)

شرح	ایران	ترکیه	نروژ	برزیل	روسیه	کانادا	آذربایجان	ایالات متحده	ژاپن	آلمان	استرالیا	اتریش	انگلستان
جبران خدمات کارکنان	۴۱/۳	۲۶/۳	۳۱/۲	۲۷/۸	۲۵/۴	۳۰/۷	۱۵/۰	۲۵/۳	۱۴/۱	۱۶/۸	۲۷/۴	۲۱/۰	۲۲/۱
استفاده از کالا و خدمات	۱۱/۰	۱۶/۹	۱۳/۲	۱۲/۲	۱۵/۶	۲۱/۵	۱۲/۲	۱۴/۹	۸/۶	۱۰/۲	۱۸/۴	۱۲/۲	۲۰/۱
مصرف سرمایه ثابت	۰/۰	۳/۰	۷/۰	۳/۱	۵/۱	۸/۳	۰/۰	۷/۰	۸/۵	۴/۹	۴/۷	۵/۱	۳/۶
بهره	۰/۶	۷/۷	۱/۸	۱۹/۱	۲/۱	۸/۲	۱/۶	۱۱/۱	۵/۵	۳/۹	۳/۹	۵/۱	۶/۲
یارانه‌ها	۱۲/۷	۳/۸	۴/۵	۱/۰	۱۲/۲	۲/۴	۸/۷	۰/۹	۱/۶	۲/۱	۳/۹	۲/۷	۱/۴
کمک‌های بلاعوض	۰/۴	۰/۳	۲/۴	۰/۱	۱/۷	۰/۶	۰/۱	۰/۹	۰/۳	۲/۸	۰/۷	۲/۳	۲/۶
مزایای اجتماعی	۳۱/۱	۳۷/۷	۳۶/۴	۳۳/۷	۳۴/۹	۲۳/۹	۲۵/۵	۳۹/۷	۵۵/۳	۵۴/۱	۳۰/۵	۴۴/۷	۳۸/۹
سایر هزینه‌ها	۳/۱	۴/۳	۳/۶	۳/۰	۲/۹	۴/۵	۳۶/۸	۰/۳	۶/۰	۵/۳	۱۰/۴	۷/۰	۵/۱

نمودار ۱۳- میانگین سهم اجزای هزینه بر حسب وظایف کشورهای منتخب ۲۰۱۲-۲۰۱۶ (درصد)

بر اساس نمودار (۱۳) در طبقه‌بندی هزینه‌های دولت بر اساس وظایف نیز، حمایت اجتماعی بیشترین سهم را دارد. همچنین امور اقتصادی و خدمات امور عمومی نیز سهم قابل توجهی دارند. همانگونه که در نمودار شماره (۱۳) مشاهده شد، در کشورهای توسعه یافته سهم آموزش نیز نسبتاً بالا می‌باشد.

جدول ۸- مقایسه میانگین سهم هزینه بر حسب وظایف کشورهای منتخب ۲۰۱۶-۲۰۱۲ (درصد)

شرح	ایران	ترکیه	نروژ	برزیل	روسیه	آذربایجان	ایالات متحده	چین	ژاپن	آلمان	استرالیا	اتریش	انگلستان
خدمات امور عمومی	۹/۰	۱۵/۱	۹/۶	۳۶/۴	۲۹/۶	۱۴/۱	۱۴/۲	۹/۲	۱۰/۴	۱۳/۸	۱۲/۸	۱۳/۴	۱۱/۴
دفاع	۱۰/۱	۴/۲	۳/۱	۲/۲	۶/۱	۸/۱	۹/۴	۴/۳	۲/۲	۲/۳	۴/۳	۱/۱	۵/۰
نظم و امنیت عمومی	۴/۶	۵/۸	۲/۲	۳/۶	۶/۴	۵/۵	۵/۴	۴/۵	۳/۲	۳/۵	۴/۶	۲/۶	۴/۵
امور اقتصادی	۲۰/۶	۱۱/۴	۱۰/۵	۳/۷	۹/۳	۳۶/۳	۸/۹	۲۷/۴	۹/۶	۷/۳	۱۱/۹	۱۲/۴	۷/۲
حفاظت از محیط‌زیست	۰/۸	۱/۰	۱/۸	۰/۳	۰/۲	۰/۱	۰/۰	۲/۱	۲/۹	۱/۴	۲/۳	۰/۸	۱/۸
مسکن و تسهیلات شهری	۳/۵	۲/۸	۱/۵	۰/۹	۲/۷	۲/۲	۱/۴	۷/۸	۱/۸	۰/۹	۲/۱	۰/۷	۱/۵
بهداشت و درمان	۷/۰	۱۳/۶	۱۷/۱	۵/۸	۶/۹	۳/۳	۲۳/۲	۵/۶	۱۹/۳	۱۶/۰	۱۸/۷	۱۵/۵	۱۷/۳
تفریح، فرهنگ و مذهب	۳/۲	۲/۴	۳/۱	۰/۲	۱/۹	۱/۸	۰/۷	۱/۵	۰/۹	۲/۲	۲/۲	۲/۴	۱/۷
آموزش	۸/۹	۱۱/۵	۱۱/۲	۷/۱	۶/۶	۸/۱	۱۶/۲	۱۳/۰	۸/۴	۹/۵	۴۴/۴	۹/۷	۱۱/۸
حمایت اجتماعی	۳۲/۳	۳۲/۰	۳۹/۸	۳۹/۷	۳۰/۳	۲۰/۴	۲۰/۷	۲۴/۶	۴۱/۳	۴۳/۰	۲۶/۶	۴۱/۳	۳۷/۹

۱۷- خلاصه و نتیجه‌گیری

آمارهای مالی دولت به عنوان یکی از مهم‌ترین منابع آماری مورد نیاز سیاست‌گذاران، کلید تجزیه و تحلیل امور مالی است که هم در توسعه و نظارت بر برنامه‌های مالی صحیح دولت و هم در امر نظارت بر سیاست‌های اقتصادی، نقش حیاتی برعهده دارد. به همین منظور صندوق بین‌المللی پول، دستورالعمل آمارهای مالی دولت را که یک نظام هماهنگ بین‌المللی برای گزارش‌دهی فعالیت‌های مالی و بودجه‌ای دولت است، برای تمام کشورهای دنیا توصیه نموده است. اداره حسابهای اقتصادی بانک مرکزی نیز در این راستا آمار و اطلاعات مورد نیاز را از وزارتخانه‌ها و سازمان‌های ذیربط جمع‌آوری و پردازش کرده است. هدف اصلی از ارائه این دستورالعمل، تهیه چارچوب جامع مفهومی و حسابداری مناسب برای تحلیل و ارزیابی سیاست مالی، به خصوص عملکرد کل بخش دولت و در سطح وسیع‌تر، بخش عمومی هر کشور است.

کلیه دادوستدهایی که موجب افزایش ارزش ویژه کل بخش دولت گردند، به عنوان درآمد طبقه‌بندی می‌شوند. دولت‌ها سه نوع درآمد عمده از عملیات مالی خود کسب می‌کنند که عبارتند از: (الف) مالیات‌ها، (ب) حق بیمه‌های اجتماعی و (ج) سایر درآمدها. در مقابل، کلیه دادوستدهایی که ارزش ویژه کل بخش دولت را کاهش می‌دهند، به عنوان هزینه طبقه‌بندی می‌شوند. در نظام آمارهای مالی دولت دادوستدهای هزینه به دو روش (الف) طبقه‌بندی اقتصادی و (ب) طبقه‌بندی بر حسب وظیفه، دسته‌بندی می‌شوند.

طبقه‌بندی اقتصادی هزینه در هشت طبقه اصلی شامل؛ جبران خدمات کارکنان، استفاده از کالاها و خدمات، مصرف سرمایه ثابت، بهره، یارانه‌ها، کمک‌های بلاعوض، مزایای اجتماعی و سایر هزینه‌ها انجام می‌شود. طبقه‌بندی هزینه بر حسب وظایف دولت نیز در ده بخش اصلی عبارتند از خدمات امور عمومی، دفاع، نظم و امنیت عمومی، امور اقتصادی، حفاظت محیط زیست، مسکن و تسهیلات شهری، بهداشت و درمان، تفریح، فرهنگ و مذهب، آموزش و حمایت اجتماعی.

دارایی‌ها به طور کلی به دو دسته (الف) دارایی‌های مالی و (ب) دارایی‌های غیرمالی تقسیم می‌شوند. دارایی‌های مالی شامل مطالبات مالی، طلای پولی و حق برداشت مخصوص تخصیص یافته توسط صندوق بین‌المللی پول است. بر اساس دستورالعمل آمارهای مالی دولت، دارایی‌های مالی و تعهدات به تفکیک پول و سپرده، اوراق بهادار بجز سهام، وام‌ها، سهام و سایر حقوق صاحبان سهام، ذخایر فنی بیمه، مشتقات مالی و سایر حساب‌های دریافتی/ پرداختی طبقه‌بندی می‌شوند. دارایی‌های غیرمالی نیز شامل دارایی‌های ثابت، موجودی انبار، اشیاء گرانبها و دارایی‌های تولید نشده می‌باشند. کلیه دادوستدهایی که موجودی دارایی‌های یک واحد را افزایش می‌دهند، تحصیل دارایی محسوب می‌شوند. در مقابل کلیه دادوستدهایی که موجودی یک واحد را کاهش می‌دهند، به استثنای مصرف سرمایه ثابت، واگذاری محسوب می‌شوند. بنابراین، نتایج دادوستدها در یک طبقه ویژه دارایی‌ها را می‌توان به صورت تحصیل کل، واگذاری کل یا تحصیل خالص نمایش داد.

اداره حسابهای اقتصادی بانک مرکزی در راستای پیاده‌سازی آمارهای مالی دولت، اقدام به تهیه ارقام مربوطه طی دوره زمانی (۱۳۷۹-۱۳۹۵) بر اساس دستورالعمل صندوق بین‌المللی پول (GFSM۲۰۰۱) نموده است که می‌تواند مورد استفاده سیاست‌گذاران مالی و پولی و همچنین پژوهشگران و علاقمندان حوزه آمارهای مالی دولت قرار گیرد. نتایج بدست آمده نشان می‌دهد، در خصوص درآمدهای دولت، در طول دوره مورد بررسی بیشترین سهم را اجاره (رانت) که شامل فروش نفت و فرآورده‌های نفتی است به خود اختصاص داده است. با بررسی ارقام بدست آمده مشخص می‌شود که این سهم در طول سال‌های اخیر کاهش یافته و سهم مالیات‌ها از درآمدهای دولت افزایش یافته است. همچنین بررسی روند درآمدها و هزینه‌های دولت نشان می‌دهد، در سال‌هایی که درآمدهای نفتی دولت کاهش یافته است، با توجه به روند رو به رشد هزینه‌ها، خالص تحصیل دارایی‌های غیرمالی نیز تحت تاثیر مستقیم قرار گرفته است. بررسی هزینه‌های دولت در طول این سال‌ها نیز نشان می‌دهد که جبران خدمات کارکنان، مزایای اجتماعی و یارانه‌ها بیشترین سهم را در هزینه‌های دولت به خود اختصاص داده‌اند. همچنین بر اساس طبقه‌بندی هزینه‌ها بر حسب وظایف نیز همانگونه که در نمودارها و جداول مربوطه نشان داده شد، امور اقتصادی، حمایت اجتماعی و دفاع بیشترین سهم را از هزینه‌ها به خود اختصاص داده‌اند.

منابع و مأخذ

۱. آمارهای مالی دولت طی سال‌های ۱۳۸۷-۱۳۷۹، اداره حسابهای اقتصادی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران.
۲. آمار حسابهای ملی، اداره حسابهای اقتصادی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران.
۳. "نماگرهای اقتصادی"، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۹۶-۱۳۸۰.
۴. "نظام آمارهای مالی دولت"، مجلس و پژوهش، شماره ۳۱، ص ۳۰-۷۹.
۵. "نظام آمارهای مالی دولت"، دفتر مطالعات برنامه و بودجه، مرکز پژوهش‌های مجلس، چاپ اول، تابستان ۱۳۸۲.
۶. قوانین بودجه سنواتی کل کشور، سازمان برنامه و بودجه کشور.
۷. گزارش‌های عملکرد بودجه دولت، خزانه‌داری کل کشور.
۸. صورت‌های مالی سازمان تامین اجتماعی.
۹. صورت‌های مالی صندوق بازنشستگی کشوری.
۱۰. صورت‌های مالی سازمان بیمه سلامت ایران.
۱۱. صورت‌های مالی صندوق تامین خدمات درمانی پرسنل نیروهای مسلح.
۱۲. صورت‌های مالی شهرداری‌های کل کشور.

13. "Government Finance Statistics Manual (GFS) ۲۰۰۱", International Monetary Fund.
14. "Government Finance Statistics Manual (GFS) ۲۰۱۴", International Monetary Fund.
15. "System of National Accounts (SNA) ۱۹۹۳", International Monetary Fund.
16. "System of National Accounts (SNA) ۲۰۰۸", International Monetary Fund.
17. www.data.imf.org

واژه‌نامه

Accrual Accounting	حسابداری تعهدی
Accrual of Interest Expense	هزینه بهره تعهدی
Balance of Payment	تراز پرداخت‌ها
Cash Accounting	حسابداری نقدی
Compensation of Employees	جبران خدمات کارکنان
Consolidation	تلفیق
Debt Securities	اسناد بدهی دولت
Domestic Currency	پول داخلی
Excises	عوارض
Extrabudgetary	فرا بودجه‌ای
Financial Statistics	آمارهای مالی
Flows	جریان‌ها
General Government Sector	بخش دولت عمومی
Holding Of Financial Asset And Liabilities	تملك دارایی‌ها و تعهدات مالی
Net Acquisition Of Nonfinancial Assets	خالص تحصیل دارایی‌های غیر مالی
Net Worth	ارزش ویژه
Opening And Closing Balance Sheets	ترازنامه‌های افتتاحیه و اختتامیه
Poll Tax	مالیات ثابت سرانه
Prepayments of Premium	پیش‌پرداخت‌های حق بیمه
Property Expense	هزینه دارایی
Property Income	درآمد دارایی